Chișinăul în anii primului război mondial: de la hotarul de vest al Imperiului rus la hotarul de est al României Mari[1]

Svetlana SUVEICĂ, Virgil PÂSLARIUC

Abstract

Between 1914 and 1921, the population inhabiting the region of Bessarabia witnessed, although from behind the frontline, the world conflagration, which was followed by major political changes that detached the region from the Russian Empire, then created the conditions for a short independence period, to finally attach the province to "Greater Romania" in 1918. The history of the city of Chișinău during this tumultuous time period is discussed – for the first time – with a specific focus on its dynamics as a place in which two political systems, defined by the imperial and the national model, confronted each other while also coexisting in different settings. The authors are especially interested in the trajectories of individuals, communities, and institutions linked to the city. They reconstruct the way local actors acknowledged political changes, but also how they exercised agency and imposed their own agendas, frequently based on local, group, or personal needs. The case of Chișinău is relevant for the understanding of the major impact of political transition(s) on the local level. It shows that there were various local actors, all of them being part and parcel of this transition, within which they had their own story to tell. Whereas for some political or social groups 1918 meant a new beginning, for others it was the time of political vacuum, from which certain dividends could be extracted. At the same time, for the third group, i.e., for most members of the former imperial elite, it meant the beginning of the struggle for the preservation of imperial loyalty, including the former empire's symbolic institutions, cultural spaces, and „places of memory."

Keywords: Chișinău; Bessarabia; Russian Empire; Romania; World War I; periphery; province; political change; everyday life.

La 6 mai 1917[2] un aeroplan german a aruncat 4 bombe în zona gării feroviare. În rezultatul bombardamentului au decedat doi soldați, două fetițe, de 5 și 8 ani, și trei cai. Funeraliile conduse de însuși arhiepiscopul Chișinăului au fost fastuoase, iar pe coroane se putea citi, în spiritul timpului: „Jertfelor mili-

[1] Articolul de față este o traducere din limba rusă, cu unele modificări și adăugiri, a textului: Svetlana Suveică, Virgil Pâslariuc, „Gorod Kishinëv: ot zapadnoi okrainy Rossiiskoi imperii k vostochnoi okraine Velikoi Rumynii", în *Goroda imperii v gody Velikoi Voĭny i revoliutsii: Sbornik statei*, SpB., „Nestor-Istoriia", 2017, 370-409. Traducerea textului, inclusiv a surselor primare, aparține autorilor.

[2] Aici și în altă parte, st.v. În alte cazuri, mentionat st.n.

tarismului german".[3] Pe lângă o scurtă luptă la aceeași gară din ianuarie 1918, soldată cu câțiva morți, acestea au fost singurele victime directe ale războiului în orașul Chișinău. Cu toate acestea, Chișinăul a resimțit din plin tensiunea războiului, schimbarea puterii și a regimului politic, devenind epicentrul vieții politice a regiunii.

* * *

Studiul de față are drept scop examinarea evoluției orașului Chișinău - centru politic, economic și cultural al Basarabiei, gubernia vestică a Imperiului rus care în 1918 devine provincie estică a României. În perioada anilor 1914-1921, Chișinăul a fost în epicentrul unor evenimente cruciale pentru istoria ținutului – aflarea în preajma liniei frontului, revoluțiile din februarie și octombrie 1917, proclamarea autonomiei regionale, destrămarea Imperiului Rus și crearea României Mari. Deși problematica Primului Război Mondial s-a bucurat de o atenție sporită a cercetătorilor, în special din perspectiva evoluției politice a ținutului dintre Prut și Nistru, au fost abordate în special momentele-cheie ale perioadei, cum ar fi intrarea Rusiei sau României în război, mișcarea națională sau aspecte ce țin de unirea Basarabiei cu România.[4] Ce efecte a avut războiul asupra orașului și orășenilor? În ce mod schimbarea statutului politic al Basarabiei a marcat soarta instituțiilor municipale și destinul funcționarilor? Prin ce transformări sociale a trecut urbea? Cum a avut loc distrugerea simbolicii imperiale din oraș? A fost oare anul 1918 un an al rupturii sau a existat o continuitate în dezvoltarea urbană în perioada transferului provinciei de la imperiu la statul național și dacă da, atunci în ce-a constat aceasta? La aceste și alte întrebări vom încerca să răspundem în studiul de față.

Cu siguranță, istoria Chișinăului nu poate fi disociată de istoria provinciei, a convulsiilor prin care a trecut aceasta. În perioada menționată, statutul orașului a suferit câteva modificări: în decembrie 1917, Chișinăul devine capitala Republicii Democratice Moldovenești în componența Republicii Federative Ruse; în ianuarie 1918 - capitala Republicii Independente Moldovenești, iar din 27 martie același an orașul face parte din Regatul Român. Până în prezent, nu a fost cercetat modul în care aceste schimbări caleidoscopice au afectat orașul și locuitorii săi. Mai mult, întregul complex al acestor schimbări de ordin socio-politic, economic și cultural a fost analizat prin prisma clișeului „ocupație vs eliberare". Astfel, din

---

[3] Bessarabskaia zhizn', 7 mai 1917.

[4] Ioan Bolovan, Gheorghe Cojocaru, Oana Mihaela Tămaș (coord.), *World War I. A Historical and Historiographical Perspective* (Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2015); Andrei Emilciuc (ed.), *Primul Război Mondial și Basarabia (1914-1918) (Culegere de studii și articole)* (Chișinău: Bons Offices, 2015).

perspectiva paradigmei naționale românești, tot ceea ce s-a întâmplat în perioada Imperiului rus a avut o conotație absolut negativă asupra regiunii. Discursul istoric sovietic/rus a evaluat în mod similar perioada administrației române interbelice. Ceea ce s-a întâmplat „între regimuri", în ce mod a reacționat elita locală, precum și alte elemente ale atitudinii societății basarabene față de provocarea acestor transformări, a rămas în afara sferei de cercetare.

În ultimii ani, au fost întreprinse cercetări despre Basarabia ca frontieră imperială, adică prin prisma abordării unei regiuni „contestate" (*contested borderland*)[5]. Această abordare, apropiată cercetării noastre, deschide perspective noi în înțelegerea „spațiului imperial" și a „simbolicii imperiale", precum și a modului în care „competiția" dintre România și Imperiul rus pentru teritoriul disputat al Basarabiei a influențat raporturile dintre centru și periferie sub diverse aspecte - politic, social, economic și cultural.[6]

În anii 1914-1921, Basarabia a trecut printr-o perioadă de tranziție, sau transformare, care a marcat toate sferele vieții. Înțelegând prin termenul de „transformare" acel proces de schimbare complexă, durabilă, intensă și ireversibilă, care cuprinde toate sferele societății[7], vom încerca să urmărim schimbările care au apărut în spațiul de „frontieră" ruso-română prin perspectiva „locală", ceea ce deloc nu înseamnă o perspectivă mai restrânsă. Chișinăul a fost centrul politic și administrativ, economic și cultural al Basarabiei, în care au fost concentrate autoritățile regionale și locale, elitele „vechi" au fost înlocuite cu elitele „noi"(revoluționare), locul unde diverse forțe politice și sociale au organizat adunări și congrese, au fost prezenți reprezentanți diplomatici și militari ai armatelor Antantei. Locuitorii Chișinăului au fost primii care au citit știrile despre începutul războiului, au început să adune fonduri pentru a-i ajuta pe răniți. De asemenea, aceștia au fost primii care au dat tonul Basarabiei la 1918, într-un proces destul de îndelungat de integrare politică, administrativă și culturală în cadrul României.

---

[5] Vezi, Andrei Cusco, „Nationalism and War in a Contested Borderland: The Case of Russian Bessarabia (1914-1917)," în *The Empire and Nationalism at War*, ed. Eric Lohr, Vera Tolz, Alexander Semenov, and Mark von Hagen, vol. 2 (Bloomington, IN: Slavica Publishers, 2014), 137-162.

[6] În afară de culegerile de studii *The Empire and Nationalism at War* (vol. 1, 2), vezi, Joshua A. Sanborn, *Imperial Apocalipse. The Great War and the Destruction of the Russian Empire* (Oxford: Oxford University Press, 2014); pentru perspectiva conflictului dintre imperiu și naționalism, vezi, Dominic Lieven, *Towards the Flame. Empire, War and the End of Tsarist Russia* (London: Allen Lane, 2015).

[7] Vezi, Florian Kührer-Wielach and Sarah Lemmen, „Transformation in East Central Europe: 1918 and 1989. A Comparative Approach," *European Review of History* 23, no. 4 (2016): 573.

Chișinăul în anii Primului Război Mondial (1914-1917)

La momentul începerii Primului Război Mondial, Chișinăul era unul dintre cele mai mari orașe din sud-vestul Rusiei și din Sud-estul Europei. Chiar dacă la 1812 târgul număra puțin peste 10.000 de locuitori, propulsarea sa la rangul de centru administrativ al regiunii i-a creat condiții propice pentru dezvoltare și creștere. Astfel, de la jumătatea secolului al XIX-lea, când, după Războiul Crimeii, s-a înțeles că expansiunea Rusiei pe direcția Balcanilor va fi oprită, hotarul Imperiului rămânând fixat pe Prut, orașul începea o ascensiune vertiginoasă. Spre finele anilor 1860, alături de Sankt-Petersburg, Moscova, Odesa și Riga, Chișinăul intra în topul celor cinci dintre cele mai populate orașe ale Imperiului rus ce depășeau 100.000 locuitori. De menționat că, la acea vreme, chiar și vechile centre universitare, precum Kievul, Kazanul sau Harkovul, cedau din punct de vedere numeric față de Chișinău.

Creșterea demografică a adus posibilități noi orașului, mai ales după reformele administrative din anii 1860-1874, când au fost create instituțiile de autoadministrare locală (*zemstvele*).[8] Grație acestor instituții, dar și activității unor primari abili, cum au fost Carol Schmidt, Pantelimon și Victor Sinadino, a fost posibilă înflorirea Chișinăului. S-a observat și legătura între capacitatea de creștere a orașului și resursele (materiale și umane, nu în ultimul rând) pe care le oferea *hinterland*-ul, adică regiunile adiacente orașului.[9]

Recensământul din 1894 indica pentru Chișinău 128.218 locuitori, dintre care 66.422 erau bărbați și 61.798 femei, dintre aceștia 20 % locuiau în suburbii. Proporția străinilor nu s-a schimbat vertiginos după primul și ultimul recensământ modern al Imperiului rus, cel din 1897. De data aceasta, Chișinăul era numărat fără suburbii și avea 108.483 de locuitori, dintre care 56.734 bărbați și 51.749 femei. Tabloul etno-religios se prezenta în felul următor: evrei – 49.829, ruși – 19.081, români – 32.722, germani – 1270, bulgari – 925, turci – 21.[10] În conformitate cu statisticile locale, către începutul războiului, mai exact, la 1 ianuarie 1915 populația Chișinăului număra deja 128.700 locuitori.[11] Spre sfârșitul conflagrației, după primele estimări efectuate de administrația românească prin

---

[8] Despre structura și activitatea zemstvelor, vezi, pe larg, Ludmila Coadă, *Zemstva Basarabiei. Aspecte istorico-juridice* (Chișinău,: Editura Pontos, 2009).

[9] Orașul Chișinău a fost un adevărat „devorator" al suburbiilor (Buiucani, Munceşti, Râșcani, Visterniceni, etc.). Dar adevărata „sevă" din care și-a tras capacitățile de creștere demografică uluitoare (înzecit în doar câteva decenii) a fost centura de sate din „linia a doua" (Durlești, Cojușna, Suruceni, Grătiești, Stăuceni, Bubuieci, Băcioi, Vadul lui Vodă), acestea reacționând prompt la cererile orașului în alimentație, comerț, forță de muncă.

[10] *Basarabia română. Antologie*. Ediție îngrijită, note și comentarii de Florin Rotaru (București, 1996), 176-176.

[11] L.S. Berg, *Nasalenie Bessarabii. Etnografičeskii sostav i čislennost'* (Petrograd, 1923), 9.

anii 1918-1919, populația Chișinăului număra 133.000 de locuitori, dintre care 62.000 evrei, 40.000 români, 8.000 ruși (velikoroși), 7.000 ucraineni (maloroși), 4.000 lipoveni („staroveri"), 2.000 bulgari și găgăuzi și 10.000 alte naționalități (germani, elvețieni, etc.).[12] Pentru a evalua ponderea pe care o avea centrul administrativ al Basarabiei, vom menționa că în anul 1915 în regiune erau 12 orașe cu 412.000 locuitori, număr care constituia doar 15,3 % din întreaga populație a guberniei. Această medie nu o depășea foarte mult pe cea imperială (14,7 %), astfel încât se poate menționa păstrarea caracterului rural al Basarabiei în timpul dominației imperiale.[13]

Vara lui 1914 începe cu vizita la Chișinău a împăratului Nicolae al II-lea, care, la 3 iunie, asista la inaugurarea monumentului lui Alexandru I, pe timpul căruia Basarabia a fost incorporată la Rusia. Monumentul urma să fie dat în exploatare în anul centenarului anexării (1912), un moment important în competiția simbolică dintre Rusia și România pentru această provincie.[14] Așa cum se întâmpla adesea în Rusia, intențiile și posibilitățile nu mergeau totdeauna laolaltă, inaugurarea fiind amânată timp de doi ani buni din cauza unor probleme de ordin financiar, în primul rând.[15] Monumentul, opera sculptorului italian Ettore Ximenes (1855-1926), reprezenta în sine o alegorie, un fel de parafrază a mitului Reîntoarcerii Fiului Risipitor, doar că acum la sânul Rusiei-Mamă revenea „fiica", Basarabia. Ziaristul american Louis Guy Michael, martor ocular al inaugurării, reflecta asupra semnificației acesteia pentru localnici: „De ce acest monument? De ce această dezvelire? De ce o vizită a țarului? Să fi fost aceasta intenția nobilimii de a impune țarului necesitatea menținerii Basarabiei drept frontieră de sud-vest în scopul apărării Rusiei? Sau a fost intenția de a prezenta un simbol de solidaritate a Basarabiei loiale față de imperiu? De fapt, nu a existat nici o solidaritate," scria Michael.[16] În opinia sa, construirea unor simboluri ale solidarității în societatea basarabeană era un exercițiu inutil, deoarece eșichierul politic basarabean din ajunul războiului era unul pestriț și lipsit de coeziune. Inaugurat la începutul războiului drept un simbol al apartenenței provinciei la imperiu, monumentul nu a supraviețuit destrămării Rusiei imperiale și alipirii Basarabiei la România în 1918.

---

[12] C. Filipescu, Eugeniu N. Giurgea, *Basarabia. Considerațiuni generale, agricole, economice și statistice* (Chișinău, 1919), 55.

[13] Berg, *Naselenie*, 84-85.

[14] Cușco, *Between Nation and Empire*, 390-410.

[15] Vezi, N.V. Laškov, Pamjatka. *Otkrytie v Kišineve pamiatnika Imperatoru Alexandru I Blagoslovennomu Ego Veličestvom Gosudarem Imperatorom Nikolaem II 3 iunja 1914 goda* (Kišinev, 1914 g.); *Istorija postanovki pamjatnika Imperatoru Alexandru I Blagoslovennomu v Kišineve* (Kišinev: Knigoizdatel'stvo D.I. Platonova, 1914).

[16] Louis Guy Michael, *More Corn for Bessarabia: Russian Experience, 1910-1917* (East Lansing, Michigan: Michigan State University Press, 1983), 100.

La 19 iulie 1914, în gubernia Basarabiei este decretată starea de război.[17] Conform legislației ruse, aceasta însemna mobilizare generală.[18] Presa regională a reacționat ca peste tot – cu entuziasm. Naționalismul era utilizat de centrul imperial ca un important factor mobilizator încă de pe timpul lui Alexandru al III-lea, războiul devenind un apogeu în acest sens.[19] Din presa vremii se desprinde cu claritate ideea că războiul trebuia să fie unul rapid și, în mod obligatoriu, victorios. Intelectualitatea s-a înscris și ea în acest elan, astfel încât în paginile mai multor reviste găsim articole mobilizatoare și optimiste. Edificatoare în acest sens sunt contribuțiile publicate în revista teologică „Luminătorul".[20]

Până la convocarea Consiliului de Coroană de la Sinaia, unde a fost decisă neutralitatea României în război, în Basarabia circulau multiple zvonuri, precum că românii vor ocupa regiunea dintre Prut și Nistru. Conform unor mărturii (Alexis Nour), starea de anxietate ar fi cuprins regiunile din nordul provinciei, de teama invaziei unii boierii și țărani chiar fugind peste Nistru.[21] Cu toate acestea, pe tot parcursul războiului pe întreg teritoriul Basarabiei lupte practic nu s-au purtat, cu excepția unei zone din nord, unde a avut loc ocuparea Hotinului de către trupele austro-ungare. La o distanță de câteva sute de kilometri de Chișinău linia frontului era stabilă chiar în cele mai fierbinți luni ale verii lui 1917. De aceea, pe parcursul primilor ani de război, Chișinăul a trăit senzația unei regiuni situate adânc în spatele frontului. Lucrurile însă aveau să se schimbe în vara lui 1917, atunci când dezintegrarea armatei ruse și părăsirea masivă a Frontului românesc a adus emoții puternice localităților din Basarabia.

În primii ani ai războiului, la Chișinău aveau loc procese menite să pregătească orașul pentru un nou ritm de viață, ritm pe care orășenii nu l-au mai simțit din timpul războiului ruso-turc din 1877-1878.[22] Pe lângă mobilizarea resurselor prin intermediul statului, se produce și un proces paralel, unul de mobilizare a

---

[17] Gh. Negru, „Decreeing a "State of War" in Bessarabia in 1914 and Counteracting the "Romanophile Trend," în Ioan Bolovan et al., *World War* I, 325-344.

[18] Andrei Emilciuc, *Mobilizarea generală din anii Primului Război Mondial în Basarabia. Planuri și realizări*, în Emilciuc (ed.), *Primul Război Mondial și Basarabia (1914-1918)*, Chișinău, 2015, p. 26.

[19] Vezi, pe larg, Ričard Wortman, *Stsenarii vlasti. Mify i tseremonii russkoi monarkhii, tom 2.Ot Alexandra II do otrečenija Nicolaja II* (Moskva: OGI, 2004); Eric Lohr, *Russkii natsionalism i Rossiiskaia imperiia: kampaniia protiv „vrzheskikh poddanykh" v gody Pervoi Morovoi Vojiy* (Moskva: Novoe Literaturnoe Obozrenie, 2012.

[20] Onisifor Ghibu, *De la Basarabia rusească la Basarabia românească*, în vol. *Basarabia română. Antologie.* Ediție îngrijită, note și comentarii de Florin Rotaru (București: Editura Semne, 1996), 250-252.

[21] Negru, „Decreeing a „State of War"," 328.

[22] Virgil Pâslariuc, „Țarul Alexandru al II-lea declară război Imperiului Otoman la Chișinău," în *Historia*, no. 109 (ianuarie 2011): 42-45.

societății „prin război și în numele războiului".[23] Sfera publică[24] devine una dintre platformele de „militarizare" a populației în vederea organizării acesteia pentru necesitățile frontului. Una dintre forme era organizarea acțiunilor de binefacere și caritate, în scop de acordare a ajutorului pentru soldații răniți aflați în spitalele din oraș, dar și în vederea ajutorului acordat basarabenilor care au avut de suferit de pe urma luptelor și, mai ales, orfanilor de război. Multiplele organizații de caritate din Chișinău se ocupau de strângerea fondurilor, completarea și trimiterea coletelor pe front și alte activități considerate utile în condițiile de război. Bunăoară, în 1914, guvernatorul Basarabiei Mihail Gilhen a permis comunității evreiești și proaspăt înființatului „Comitet pentru acordarea ajutorului populației evreiești din Polonia" să colecteze fonduri la Chișinău. Dar, la puțin timp, presa a început să scrie despre scandalul iscat în jurul problemei eficienței distribuirii resurselor bănești obținute de Comitet.[25]

În timpul războiului, nici Chișinăul, nici Basarabia nu au cunoscut problema refugiaților.[26] Cu toate acestea, problema dezertorilor a fost una centrală pe parcursul desfășurării conflagrației. Aceasta s-a acutizat după intrarea României în război și deschiderea Frontului românesc, în care erau antrenați peste un milion de soldați ruși, dar, mai ales, după căderea monarhiei și începutul destabilizării situației pe front.

Una dintre problemele centrale pe care războiul le-a declanșat în oraș și în întreaga regiune a fost criminalitatea. Până la Marea conflagrație, nivelul de criminalitate în Basarabia era unul dintre cele mai scăzute din imperiu. De exemplu, în anul 1912, la 100.000 de locuitori revenea un număr de doar 73 condamnări.[27] O asemenea situație se poate explica prin numărul covârșitor al populației care trăia în spațiul rural, unde mecanismele tradiționale de prevenire și temperare a criminalității erau mult mai eficiente decât în orașe. Totuși, situația din Chișinău nu se prezenta ca fiind dintre cele mai proaste. Lucrurile au început să se schimbe odată cu începutul războiului, atunci când circulația în regiune a unor cantități mari de arme nu mai putea fi controlată, iar vechile legături sociale începeau să cedeze sub presiunea problemelor generate de suferințele războiului.

---

[23] Peter Holquist, „Total'naia mobilizatsiia i politika naseleniia: rossiiskaia katastrofa (1918-1921) v evropeiskom kontexte," în *Rosiia i Pervaia Mirovaia Voina (Materialy mezhdunarodnogo nauchnogo kollokviuma)*, pod red. N.N. Smirnova (St. Peterburg: Dmitrii Bulanin, 1999), 84.

[24] Pentru evoluția conceptului aplicat la istoria Chișinăului, vezi, Virgil Pâslariuc, „The resemantisation of public space. Political discourse and urban landscape in Chisinau (late 18th C. – early 21 st.C.)," în *Chișinău – Artă, Cercetare în sfera publică*, ed. Ștefan Rus (Chișinău: Bons Offices, 2011), 223-240.

[25] Bessarabskaia Zhizn', no. 256, 4 dekabria 1914 g.

[26] A.N. Kurtsev, „Bezhenstvo," în *Rossia i Pervaia Mirovaia Voin*a, 129-130.

[27] Berg, *Naselenie*, 86.

Rubrici întregi din presa vremii abundau în cazuri de furt, jaf, omor, escrocherie. Dacă până la revoluția din februarie autoritățile reușeau, fie și cu greu, să țină fenomenul sub control, după căderea Vechiului regim situația se schimbă. Lumea criminală, destul de organizată și până atunci, se activizează în condițiile demontării vechilor structuri de menținere a ordinii, atunci când autoritatea puterii este contestată la scară largă.

Un episod sugestiv se produce la Chișinău în mai 1917: într-un schimb de focuri cu miliția locală a fost ucis unul dintre capii lumii interlope, Mihail Kudelkin, în vârstă de 24 de ani, gruparea condusă de el specializându-se pe jafuri în suburbiile Chișinăului. Funeraliile sale au fost foarte pompoase, la ele participând câteva sute de "colegi". La mitingul de adio, unul dintre aceștia a vorbit mai mult de o oră despre faptul că toate problemele se datorau vechiului regim, care nu a avut grijă de soarta sufletelor rătăcite, pe când noile autorități erau salutate, mai ales pentru faptul că anulaseră pedeapsa capitală. De asemenea, se cerea ca milițianul ce a curmat viața tovarășului lor să fie tras la răspundere, deoarece nefericitul nu se afla atunci în "serviciu".[28] Chișinăul începea să învețe lecția democrației!

Trecerea de la monarhie la „democrație" a însemnat și schimbarea regimului de administrare a justiției, care a luat uneori forme de anomalie. Astfel, într-o telegramă din 19 mai 1917, recepționată de Agenția de Telegraf din Petrograd, era indicat faptul că locuitorii satului Trușeni din suburbia Chișinăului au decis la adunarea satului să-i omoare pe toți hoții și tâlharii. Astfel, ar fi fost prins „cunoscutul tâlhar" Chian, căruia i-a fost tăiată în mod public beregata, apoi a fost legat de coada unui cal și purtat prin tot satul, lăsându-l la marginea localității pentru a fi devorat de câini.[29] Asemenea manifestări de auto-justiție par a fi rezultatul crizei generate de război, în condițiile slăbirii capacității autorităților de a administra justiția, dar și a „democratizării" ingenue a societății.

Într-adevăr, democratizarea societății periferice a imperiului putea lua forme ciudate, la prima vedere. Astfel, ziarele anunțau că la 8 aprilie 1917, în sala de ședințe a Primăriei din Chișinău, a fost convocată ședința fugarilor (уклонисты) și a dezertorilor din rândurile armatei, la care au luat parte 550 de persoane. Desfășurarea unui eveniment atât de inedit avea justificări politice. Dezertorii spuneau că nu au dorit să se înroleze în „armata despotică" a lui Nicolae al II-lea, dar, imediat după întrunire, promiteau să meargă pe front, pentru a apăra tânăra republică. Nu cunoaștem câți dintre aceștia și-au onorat promisiunea, dar eveni-

[28] Emil Dragnev, Virgil Pâslariuc, Igor Cașu, „Chișinăul "de altă dată". O succintă cronică a vieții cotidiene (1900-1940) pe marginea presei din epocă, în *Semne identitare. Semnul moldovenesc. Fabrica de memorie* (Chișinău: Editura Civitas, 2002), 2-3.

[29] "Kišinev i revoliutsionnye sobytiia 1917-1918 gg," http://oldchisinau.com/forum/viewtopic.php?f=13&t=5040 (accesat 15.11.2018).

mentul a fost consemnat de presă.[30] „Sovietizarea" diverselor instituții din capitala gubernială, inclusiv a celor psihiatrice, ține, de asemenea, de formele curioase de manifestare a spiritului revoluționar. Astfel, la 11 aprilie 1917, au loc alegeri în Comitetul lucrătorilor de la spitalul de boli psihiatrice de la Costiujeni: atât medicii, cât și „coloniștii" (încep să fie folosite eufemismele pentru internați) și-au ales comitete reprezentative.[31] Fiecare separat, deocamdată.

Războiul a adus și alte schimbări în viața orașului decât valul de crime și cel al dezertorilor. Cel mai dureros au suportat orășenii creșterea prețurilor, dar și calvarul repartizării centralizate a mărfurilor de primă necesitate, precum săpunul, chibriturile, zahărul, gazul lampant, etc. Bunăoară, săpunul se repartiza într-o singură prăvălie de pe strada Alexandrovskaia, doar în ziua de vineri a fiecărei săptămâni, astfel încât ne putem lesne imagina cozile uriașe care se creau într-un oraș de peste 100.000 de locuitori. Începând cu septembrie 1916, în oraș se introduce sistemul de cartele la zahăr, cozile imense mutându-se, de această dată, în fața clădirii Upravei de pe str. Pușkin.[32] Primăria repartiza licențe speciale pentru proprietarii brutăriilor particulare care primeau făină de la proprietarul morii, T. M. Kogon.

În astfel de condiții,[33] salariații bugetari solicitau majorarea salariilor, mai ales cei ce primeau până la 50 ruble pe lună. În timp ce salariul a fost majorat cu 30 %, prețurile au urcat cu 200 %. Prețurile rămâneau foarte ridicate și în toamna lui 1917. Termenul „speculă" nu intrase încă în uz, astfel că se folosea un termen care a fost preluat din terminologia militară - „jaf" (мародерство). Chișinăuienii erau scandalizați de faptul că în Odesa „vecină" prețurile la aceleași produse erau mult mai mici.[34]

Deși problemele cu care se confruntau păreau pentru locuitori drept apocaliptice, dintr-o parte viața cotidiană a orașului nu prea trăda un oraș aflat în situație de război. Conform mărturiilor unui corespondent de la Petrograd, care a vizitat Chișinăul în vara anului 1917, orașul semăna mai mult cu un „conac mare" care se îneca în verdeață, iar locuitorii nu prea sufereau lipsuri, chiar

---

[30] *Bessarabskaia zhizn'*, no. 93, 9 aprelia 1917 g.

[31] *Bessarabskaia zhizn'*, no. 97, 13 aprelia 1917 g.

[32] *Novyi Golos Kišineva*, nr. 201, 21 avgusta 1916 g.

[33] La sfârșitul verii anului 1916, orășenii își puteau asigura alimentația la următoarele prețuri: pentru o libră (0,454 kg) de pește – 20-35 cop., de carne de vită – 40 cop., de carne de porc – 35 cop., de oaie – 33 cop., de ulei – 45 cop. (în prăvăliile mici – 60 cop.), o găină – 3,5-4 rub., un pui – 1-2 rub, perechea de rațe – 2,5 rub., castraveții – 5 rub. mia, ardei – 35-40 cop. suta, roșii – 25-40 cop. suta, vinete – 35-80 cop. zece, ceapa – 1,3 rub. pudul, pepenii (harbujii) – 35 rub. carul., pâine de 6 libre din făină de calitate superioară - 70 cop. Un pud de gaz lampant făcea 2,8 rub. Ibid.

[34] *Bessarabskaia zhizn'*, no. 64, 19 noiabria 1917 g.

dacă țara era în război. Ceea ce amintea de vremurile de restrişte era modul în care oamenii îşi exprimau nemulțumirea față de prețurile mari, mai ales la zahăr. În rest, timpul părea oprit: oamenii erau lenți, leneviți parcă de "mersul" lucrurilor în "împărăția somnului". Publicistul observa că, față de celelalte centre din Rusia, la Chişinău se citea foarte puțin, oamenii nefiind la curent cu tot ce se întâmpla în lume, aşa încât chiar şi marile transformări păreau a fi nesemnificative. Evident, autorul făcea aluzie la transformările revoluționare din Rusia. Totodată, acesta remarca faptul că setea de carte era compensată de setea „reală", deoarece în Basarabia se bea mult, mai ales din cauza abundenței vinului bun şi relativ ieftin.[35] Chiar dacă Rusia, inclusiv Basarabia, se mai afla sub legea prohibiției[36] care inițial chiar se respecta[37], către anul 1917 efectele sale juridice păreau a nu se extinde peste ograda cancelariei guvernatorului, aflată în centrul Chişinăului.[38]

Deoarece Chişinăul era un oraş multi-etnic, se impun câteva observații despre comunitățile etnice de aici în perioada războiului. Evreii rămâneau populația dominantă în Chişinău.[39] Ponderea mare a populației evreieşti se explică prin faptul că Basarabia şi Chişinăul se aflau în zona rezervată locuirii evreilor (черта оседлости). Evreii, după cum am menționat mai sus, s-au implicat activ în procesul de mobilizare a întregii societăți. Mulți reprezentanți ai comunității s-au înrolat în armată, iar în listele celor decedați, care au început să fie publicate în presă imediat după inițierea operațiunilor militare, se găseau multe nume de origine iudaică. După revoluția din februarie, activismul civic al evreilor a fost în creştere. Astfel, au început să apară mai multe organizații sioniste, iar în alegerile din Duma orăşenească şi în cele pentru Adunarea Constituantă partidele evreieşti au obținut chiar majoritatea.[40] Instituțiile autonome de administrare şi învățământ

---

[35] Dragnev et al. „Chişinăul "de altă dată"," 1-6.

[36] E.V. Paškov, „Antialkogol'naia kampaniia v Rossii v gody Pervoi Mirovoi Voiny", *Voprosy istorii*, no. 10 (2010):80-93.

[37] Bunăoară, în decembrie 1914, pentru comercializarea ilicită a băuturilor alcoolice a fost închis celebrul restaurant de pe lângă hotelul „Savoy" – un indicator al intențiilor serioase ale autorităților în această privință. *Bessarabskaia zhizn'*, no. 261, 10 dekabria 1914.

[38] Virgil Pâslariuc, „Alcoolismul în Imperiul rus: de la legea prohibiției la Revoluția Rusă din 1917," *Historia*, no. 121 (ianuarie 2011), 57-62.

[39] Alexandr Roitman, „Unele considerații privind numărul populației evreieşti din Basarabia în secolul la XIX-lea," in Danielle Delmaire, Lucian-Zeev Herşcovici, Felicia Waldman (coord.), *Romania, Israel, France: jewish trail; volume in honor of professor Carol Iancu* (Bucharest: Editura Universității din Bucureşti, 2014), 307-315.

[40] I. E. Levit, Moldavskaia respublika (noiabr' 1917 - noiabr' 1918): God sud'bonosnyi: ot provozglašeniia Moldavskoi Respubliki do lokvidatsii avtonomii Bessarabii (Kišinev: Ştiința, 2000), 47-48.

(хедеры)[41] ale evreilor au continuat să funcționeze în regim de normalitate atât în perioada războiului, cât și după 1918, când Basarabia s-a unit cu România.[42]

Soarta comunității germane din Basarabia a fost una dramatică. Germanii formau o comunitate importantă în sudul regiunii, unde posedau un fond funciar apreciabil. La Chișinău de asemenea a existat o comunitate germană importantă, atât catolică, cât și protestantă. Mai mult, cele două biserici se aflau în același cartier din zona rezidențială a orașului (actualul cartier al Președenției Republicii Moldova). După declanșarea războiului, guvernul a început o campanie activă de culpabilizare a comunității germane, în dorința de a mobiliza populația. La sfârșitul verii anului 1914 au fost atestate expulzări periodice ale germanilor.[43]

Subiectul „dușmanului intern" atinge apogeul în sudul Basarabiei, la Akkerman, unde comunitatea germană a fost învinuită de faptul că ar fi acordat ajutor unor diversioniști turci care au trecut Dunărea.[44] Deși ulterior s-a demonstrat că aceste presupuneri au fost un fals, repercusiunile pentru germanii din Rusia, inclusiv din Basarabia, au fost din cele mai nefaste.[45] Cercetările recente conțin argumente privind scopul principal al autorităților țariste în cazul prigoanei germanilor, care a fost unul de natură pecuniară - confiscarea proprietăților funciare ale acestora.[46] Astfel, șeful cartierului general al Statului major al armatei ruse, Ianușkevici, a dat ordin ca din toate localitățile rurale din Basarabia, unde exista o comunitate protestantă, să fie evacuați toți coloniștii germani până la 1 iulie 1915.[47] Au avut de suferit și funcționarii, inclusiv cei din Chișinău. Într-o confesiune a împărătesei Alexandra Fiodorovna către soțul ei, Nicolae al II-lea, din 1 septembrie 1915, aceasta deplângea soarta guvernatorului Basarabiei Mihail Gilhen, care a fost nevoit să-și abandoneze postul din cauza prigoanei la care a fost supus, deoarece era etnic german.[48]

Alte minorități, precum bulgarii, care locuiau compact în regiunile de sud ale Basarabiei, au trecut, de asemenea, prin momente dificile după ce țara lor de ori-

---

[41] N.V. Laškov (sost.), *Bessarabia. K stoletiju prisojedinenija k Rossii* (1812-1912), (Kišinev, 1912), 210.

[42] *Bessarabskaia zhizn'*, 6 ianvaria 1919 g.

[43] "Ieri, la ora 20.40 seara, cu trenul de călători, în trei vagoane diferite, au ajuns la stația „Odesa-Centrală" 140 cetățeni austrieci și supuși germani, trimiși în calitate de prizonieri de război din diferite raioane ale Basarabiei. Printre germanii deportați sunt persoane pasibile de recrutare. Ieri seara, toți germanii au fost trimiși sub convoi de la stație în port și îmbarcați în vaporul „Rumyantsev", cu care au fost trimiși la Kherson." *Odesskie novosti*, no. 17, 4 avgusta 1914 g.

[44] Despre „epopeea de la Akkerman," în *Novoe Vremia*, 28 noiabria 1914 g

[45] Eric Lohr, „Russkii natsionalism," 30-32.

[46] Ibidem, 158

[47] Ibidem, 160.

[48] Oleg Platonov, *Nikolai II v sekretnoi perepiske* (Moskva:v Rodnik, 1996), 366-367.

gine se afiliase Puterilor Centrale. Nu avem foarte multe informații privind atitudinea autorităților față de bulgarii basarabeni, dar sursele disponibile atestă o schimbare a politicii față de cetățenii bulgari. Se știe că mănăstirea Căpriana, una dintre cele mai vechi și respectate, a fost închinată mănăstirii atonite Zografu, populată de bulgari. De la 1698 exista tradiția ca aceasta să fie condusă și administrată de egumeni bulgari, iar veniturile - trimise la Zografu, tradiție care s-a păstrat până în 1915, anul intrării Bulgariei în război.[49] În acel an, Theofilact, ultimul stareț bulgar al mănăstirii, a fost înlocuit de un călugăr rus, Iacov.

Spre deosebire de atitudinea față de bulgari, ziarele reflectă empatie față de armeni, care au avut de suferit de pe urma tratamentului dur din partea turcilor. Ziarele abundau în informații privind masacrul armenilor și reacția conaționalilor acestora din diferite colțuri ale lumii. În decembrie 1914, prin Chișinău a trecut spre frontul din Caucaz un grup de armeni, inclusiv studenți-armeni de la Universitatea din Liege.[50] De asemenea, și eparhia catolică armeană colecta periodic ajutoare pentru frații aflați în dificultate.

În timpul războiului, caritatea devine forma principală de angajament civic și patriotic, precum și una din principalele preocupări, în jurul căreia la Chișinău și în alte orașe se organizează multiple societăți. Pe lângă colectarea de fonduri și trimiterea pe front a coletelor, existau și manifestări direcționate (целевые), în care se implicau diferite comunități. De exemplu, colectările de fonduri la cutie (кружечный сбор) pentru populația belgiană care a suferit în război erau organizate de mica comunitate belgiană, compusă cu precădere din funcționari ai Societății anonime belgiene, cea care gestiona serviciul de tramvaie din Chișinău.[51]

Minoritatea ucraineană se activează și ea după revoluția democratică din februarie 1917. La 22 aprilie, în clădirea Adunării Nobiliare are loc întrunirea ucrainenilor din Chișinău, „Prosvita", în cadrul căreia a fost adoptat statutul de funcționare a organizației obștești (товарищество). Pe lângă una din școlile din oraș a fost deschisă o bibliotecă ucraineană, în incinta căreia aveau loc adunări ale membrilor comunității, conferințe publice despre istoria și geografia Ucrainei, precum și discuții despre rolul Radei ucrainene proaspăt înființată, etc. La începutul lunii mai, o adunare de constituire a avut loc și pentru soldații de origine ucraineană cantonați în Chișinău.[52] Mai dificile au fost momentele de la începutul lui 1918, după ce Rada ucraineană și-a manifestat pretențiile asupra Ba-

[49] Arhiva Națională a Republicii Moldova (în continuare, ANRM), fond 208, inv. 2., d. 3368, f. 135-136.

[50] "La Chișinău din România au sosit 59 de armeni, inclusiv o femeie și un supus turc surdomut."*Bessarabskaia zhizn'*, no. 259, 7 dekabria 1919 g.

[51] *Bessarabskaia zhizn'*, no. 259, 7 dekabria 1914 g.

[52] *Bessarabskaia zhizn'*, no. 114, 5 maia 1917 g.

sarabiei, dar acestea nu s-au soldat cu acțiuni ostile împotriva basarabenilor de origine ucraineană din partea grupului majoritar.

Chișinăul a fost ocolit de operațiile militare ale războiului, schimbările de ordin economic au fost însă resimțite de orășeni. Lipsa produselor alimentare, creșterea vertiginoasă a prețurilor au dus la pauperizarea și mai mare a păturilor de jos ale orășenilor. Acestor probleme li se adăuga creșterea numărului jafurilor și tâlhăriilor, fapt care a dus la scăderea siguranței publice.

Transferul revoluției la periferie

Anul 1917 a fost unul de răscruce pentru Basarabia. Revoluția izbucnită în luna februarie la Petrograd a dus la căderea monarhiei ruse. De altfel, Vechiul regim își epuizase creditul de încredere în sânul popoarelor imperiului, inclusiv și în Basarabia, unde se observa un spectaculos reviriment al mișcării naționale. Apar diverse partide, organizate pe principii etnice, printre care și Partidul Național Moldovenesc, care avea drept scop cultivarea valorilor naționale. În rândurile populației creștea sentimentul de solidarizare nu numai pe principiul etnic, dar și pe cel social și profesional. Au loc congrese ale învățătorilor, țăranilor, soldaților, intelectualilor și chiar ale brutarilor și ciubotarilor. Tot atunci, la Congresul învățătorilor moldoveni pentru prima dată a fost ridicată problema trecerii la alfabetul latin și repunerii în drepturi a limbii române în Basarabia. „Primăvara popoarelor" avea și semnele sale distinctive: apetitul pentru simbolica revoluționară, drapele roșii - atribute ale libertății, folosirea până la sațietate a apelativului "tovarăș" în opoziție cu prost-famatul peste noapte "господин", sărbătorirea zilei de 1 Mai, etc. De asemenea, devenise de *bon ton* să critici Vechiul regim, și o făceau practic toți: de la înalții diriguitori până la reprezentanții lumii interlope. Și lumea filmului a reacționat rapid la aceste evenimente. Astfel, în prima jumătate a anului 1917, la cinematografele din Chișinău rulau două pelicule: "Grigorii Rasputin sau Forțele Întunericului", dedicat vieții, activității și morții acestui personaj enigmatic, și "Revoluția la Moscova", în care erau prezentate evenimentele care au dus la căderea Vechiului regim în cea de a doua capitală a imperiului.[53]

Primele semnale ale cataclismului politic au apărut în vara lui 1917. Imediat după revoluția din februarie, guvernatorii au transferat puterea către comisarii Guvernului provizoriu în toate guberniile. Însă deja către vară devenise evident faptul că reprezentantul guvernului nu a fost în măsură să-și întărească autoritatea în regiune; dimpotrivă, acesta nu făcea față multitudinii de sarcini, mesaje și apeluri ale diferitor forțe politice și sociale privind asigurarea ordinii publi-

[53] Emil Dragnev et al., „Chișinăul "de altă dată", „ 4.

ce.[54] În cazul Basarabiei, se pare că revoluția a ajuns mai repede la sat decât la oraș, unde, în vara lui 1917, au început să fie resimțite efectele „grozavei revoluții agrare". Deși acapararea cu forța a latifundiilor de către țăranii basarabeni a luat forme mai moderate în Basarabia decât în alte regiuni ale imperiului,[55] presiunea socială a fost imediat resimțită de nobilimea locală. Din vara lui 1917, cei care se bucurau de privilegii economice și sociale vor trebui să renunțe la modul de viață luxos[56] și să ia calea emigrării – fie de la sat la oraș, fie în afara Basarabiei.

Astfel, deși membrilor familiei Krupenski țăranii din „satul lor" le-au dat „doar 24 de ore" să-și împacheteze lucrurile personale și să plece, aceștia au reușit să se pregătească în ajun de plecare, fiind preîntâmpinați despre escaladarea unei posibile revolte de către „omul de afaceri", un evreu[57]. Astfel, unii membri ai familiei s-au mutat la Chișinău, pe când Alexandr N. Krupenski, împreună cu soția sa, bucătarul francez și vinificatorul au plecat în străinătate, inițial la Odesa, apoi la Paris[58].

La Chișinău începuseră vremuri tumultoase. La 5 iunie 1917 (st.v.), o delegație din 40 de persoane, membri ai Societății basarabenilor din Petrograd și împrejurimi, în frunte cu căpitanul Vasilii G. Krikopulo, a ajuns în oraș. Potrivit Comisarului gubernial, Vladimir Cristi, activitatea delegației formată din social-revoluționari (eseri)[59] era direcționată spre consolidarea noii puteri, susținerea

---

[54] O sursă nota faptul că „Poziția comisarului provincial și a ajutorilor săi este deprimantă. Nu găsesc sprijin la nimeni. Ei înțeleg perfect poziția momentului și iau toate măsurile pentru unitate, dar fără succes. Fără nici o justificare se merge împotriva lor personal și a ordinelor emise de aceștia. Comisarului gubernial, sensibil și liniștit, îi rămîne să ridice doar din umeri." Doklad o deiatel'nosti delegatov Obščestva bessarabtsev, prozhivaiuščikh v Petrograde, no. 157 ot 25 iunia 1917g. Vasilii A. Maklakov Papers, Box 19 Subject file, Folder 19.1 Bessarabia. Obshchestvo Bessarabtsev, Hoover Institution Archives, Stanford, California (în continuare, HIA).

[55] Drept indicator a servit variația suprafeței latifundiare înainte și după „mișcările țărănești:" dacă în 1916 proprietățile mari ocupau o suprafață de 1.718.148 ha, atunci la începutul anului 1918 - 1.391.295 ha. Vezi, Agricola Cardaș, *Aspecte din reforma agrară basarabeană* (Chișinău, 1924), 56. Despre caracterul moderat al reformei, vezi, Ion Țurcanu, Relații agrare din Basarabia în anii 1918-1940, Chișinău, Universitas, 1991.

[56] Fastul familiei Krupenski, cea mai prosperă și influentă în Basarabia țaristă, a fost descris în puțin cunoscutele memorii semnate de un fermier american, venit în Basarabia la invitația zemstvei guberniale, pentru a-i învăța pe țărani metode moderne de colectare a porumbului. Vezi, Michael, *More Corn for Bessarabia*, 40-41.

[57] Adminsitratori ale unor mari moșii erau, de obicei, evrei. Din această cauză, figura evreului era demonizată în cultura populară, acesta fiind considerat principalul vinovat pentru toate problemele, alimentând viziunile antisemite ale unora la oraș.

[58] Michael, *More Corn for Bessarab*ia, 152.

[59] Primul grup de eseri, condus de dr. Nikolai Doroșevschi, este atestat la Chișinău încă din februarie 1902. Vezi, Silvia Dulschi, Aspecte ale programului și activității ale Partidului Socialist-Revoluționar în Basarabia în perioada Revoluției din 1905-1907, *Analele ANTIM*, VIII (2008): 145-157.

Guvernului provizoriu și reprezentanților guvernului central la periferie: Comisarul gubernial și cei județeni.[60] În scopul transferului revoluției în Basarabia, la Chișinău a fost creat Comitetul Executiv Gubernial al Sovietului deputaților muncitorilor, soldaților și țăranilor în frunte cu Pantelimon Erhan, care a elaborat cu acest scop și un program de esență socialist-revoluționară. Acest comitet avea mandat să stabilească legături cu organizațiile locale similare, în vederea unei campanii comune de „iluminare" a țăranilor basarabeni privind problemele politice și sociale ale revoluției. Membrii delegației care activau, în principal, în localitățile rurale au fost instruiți să discute despre problema agrară, autonomia regională, dreptul la autodeterminare și rolul zemstvelor în condițiile revoluției, raportând periodic Guvernului Provizoriu despre situația politică, economică și administrativă din ținut, precum și despre „activitățile educative" ale Societății.[61]

Eforturile reprezentanților Guvernului Provizoriu pentru gestionarea administrativă a ținutului s-au ciocnit de acțiunile Comitetului Central al soldaților moldoveni din Basarabia, cu sediul la Chișinău, care urmărea scopul răspândirii propagandei revoluționare în rândul soldaților moldoveni de pe Frontul român. Dacă social-revoluționarii luau în considerație posibilitatea colaborării cu instituțiile de administrare locală, membrii Comitetului excludeau această opțiune: liderii locali erau catalogați drept „venetici" (варяги), adică străini care nu aveau cum să înțeleagă interesele locale și realitățile din ținut.[62] Misiunea eserilor de a „tempera inițiativele naționale la Chișinău și a menține gubernia în cadrul Federației Ruse", evidențiată de unii istorici români,[63] nu-și găsește suport în documentele emise de social-democrații veniți în Basarabia. Cu referire la tendințele pro-române, aceștia constatau, în vara lui 1917, că în ținut „există persoane care vorbesc despre separatism, despre trecerea la România, dar acestea nu-s decât niște porniri infantile ale unui grup mic de oameni, care nu cunosc deloc populația Basarabiei".[64]

---

[60] Bessarabskii Gubernskii Komissar Vremennogo Pravitel'stva, no. 8024 ot 16 iulia 1917 g. Vasilii A. Maklakov Papers, Box 19 Subject file, Folder 19.1 Bessarabia. Obshchestvo Bessarabtsev, HIA.

[61] Doklad o deiatel'nosti delegatov ...

[62] Gherman Pântea, *Rolul organizațiilor militare moldovenești în actul unirii Basarabiei* (Chișinău: Tipografia „Dreptatea", 1931), 26 și urm. Activitatea Comitetului Central era permanent criticată de reprezentanții altor organizații militare, cum ar fi Sovietul soldaților ruși. Astfel, Dimitrie Bogos, șeful Statului Major al Armatei Republicii Moldovenești, scria că acest comitet, aflat în „cârdășia bolșevicilor… apărea și social-democrat, și social-revoluționar, câteodată moldovenesc, după cum erau împrejurările." Dimitrie Bogos, *La Raspântie. Moldova de la Prut în anii 1917-1918* (Chișinău: Editura Glasul Țării, 1924), 55.

[63] Marin C. Stănescu, *Armata Română și unirea Basarabiei și Bucovinei cu România. 1917-1919* (Constanța: Ex Ponto, 1999), 19.

[64] Doklad o deiatel'nosti delegatov ...

Cu toate acestea, numărul persoanelor care priveau cu speranță la România, mai bine zis, la armata română, era în creștere, iar situația grea de la Chișinău era favorabilă în acest sens. Armata rusă se retrăgea de pe Frontul român în principal prin nordul și sudul Basarabiei, astfel încât, centrul ținutului, inclusiv orașul, părea relativ liniștit.

Cu toate acestea, au existat și excese. Astfel, la 20 august 1917, un detașament de ostași ruși în retragere a dat de un grup de cetățeni care se odihnea la un picnic în viile din preajma Chișinăului. Doi membri activi ai mișcării de renaștere națională, Simion Murafa și Andrei Hodorogea, au fost executați doar pentru faptul că erau îmbrăcați în «uniforma de funcționari».[65] Acesta și alte cazuri similare indică asupra faptului că situația a început să se agraveze după ce au început să apară probleme pe front, dar și din cauza incertitudinii generate de „dualitatea puterii în stat". Guvernul provizoriu nu mai deținea întregul control asupra situației în armată. Sovietele soldaților, inspirate de bolșevici, cereau tot mai insistent încetarea războiului, provocând anarhia și încurajând dezertarea. Bande întregi de soldați înarmați perindau prin Basarabia, recurgând la jafuri și omoruri.

Stabilizarea situației din Basarabia era considerată de către reprezentanții Guvernului Provizoriu drept crucială. La 16 octombrie 1917, inspectorul miliției guvernamentale pentru gubernia Basarabia raporta la centru: „În acest moment, bogata Basarabie aprovizionează marea majoritate a armatei cu tot necesarul, iar capitala cu pâine, și acest lucru ar putea să continue și mai departe, dacă se va reuși păstrarea ordinii și liniștii în gubernie, care în prezent dă patriei mai mult decât oricare altă gubernie a statului rus". Pentru a stopa distrugerile și haosul provocat de armata rusă în retragere, precum și de anumite grupuri ale populației, pe de o parte, și a asigura prelucrarea pământului, pe de altă parte, erau depuse eforturi de creare a miliției locale.[66] Menționăm că miliția populară a fost creată și pe principiul etnic. În toamna lui 1917 în Basarabia acționa miliția evreiască, bulgară, germană și găgăuză.[67]

Imaginea Basarabiei drept o periferie înapoiată a imperiului era contestată de social-revoluționari: populația se arăta receptivă față de propaganda revoluționară, haosul fiind provocat de soldații care fie treceau prin ținut, fie staționau acolo, dar și de diverși agitatori („интеллигенты"), care instigau la violență și dezordine, rezumată în formula „пить, грабить и бить".[68] Astfel, Vasilii G. Krikopulo scria la

---

[65] Iurie Colesnic, *Basarabia necunoscută*, vol. I (Chișinău: Editura Muzeum, 1993), 80-86.

[66] Pravitel'stvennyi inspektor militsii Bessarabskoi gubernii, 16 okteabria 1917 g. Vasilii A. Maklakov Paperes, Box 19 Subject file, Folder 19.1 Bessarabia. Obshchestvo Bessarabtsev, HIA.

[67] Levit, *Moldavskaia respublika*, 108-109.

[68] Într-un comunicat al Forțelor Armate din Sudul Rusiei care analiza evenimentele din anul 1917 se afirma că, în toamna anului 1917, Chișinăul a fost „ocupat" de agitatorii trimiși de la Petro-

Petrograd: „Oricât ar considera lumea Basarabia drept ținut înapoiat (personal, nici pe departe nu sunt de acord cu această afirmație), dacă acolo nu ar fi prezent acel element distructiv, reprezentat de soldatul imoral, atunci Basarabia ar fi putut servi drept exemplu".[69] Pentru revoluționarii care aveau misiunea de a aduce revoluția în gubernia vestică a Imperiului, Basarabia era un „teren virgin", în care noile idei puteau fi difuzate și dezvoltate cu ușurință. Ar trebui menționat faptul că acest „teren virgin" era identificat nu la oraș, ci la sat, în rândurile populației rurale: cu sete nemăsurată de pământ, aceasta era deschisă pentru testarea ideilor radicale. Cu toate acestea, și la oraș propaganda revoluționară era vizibilă, în noua presă democratică circulând ideea: „Chișinău – leagănul contra-revoluției".

În luna august 1917, au loc alegerile în Duma orășenească din Chișinău, la care participă un număr destul de mare de alegători – 22.649, sau 50 % din totalul de 45.342 alegători incluși în listele electorale.[70] În condițiile votului universal, direct și secret, când censul de avere a fost ridicat, femeile au primit drept de vot, iar censul de vârstă era unul dintre cele mai scăzute în lume (20 de ani), observăm un număr aparent mic al alegătorilor față de numărul general al populației, estimat la 120.000-130.000 de oameni. Problema poate fi legată de fluctuația populației, care nu a putut fi indicată în statistici (ultimele, incomplete, le avem doar pentru anii 1915-1916). De asemenea, numărul celor înrolați în armată din rândul chișinăuienilor pare a fi destul de ridicat, ceea ce la fel a putut influența rata de participare la scrutin. Se cunoaște că dezordinile din spațiul rural au dus la un aflux de populație la oraș, dar nu avem date statistice concrete în acest sens.

De rând cu mitingurile grupurilor sociale și profesionale, la 21 octombrie 1917, la Chișinău a fost organizat congresul militarilor moldoveni. Acesta va juca un rol hotărâtor în crearea Sfatului Țării, care se dorea instituția reprezentativă a regiunii.[71] Organele municipale au avut de la bun început o atitudine negativă față de Sfatul Țării, negându-i legitimitatea.[72] În momentul în care membrii Dumei orășenești au refuzat să trimită delegați în Sfatul Țării, înaintând, în schimb,

---

grad, care dispuneau de sume mari de bani. Zapiska po Bessarabskomu voprosu, 21 aprelia 1920 g. Alexandr N. Krupenskii Papers, Box I Correspondence, 1918-1935, Folder Armed Forces in South Russia, Volunteer Army, f. 7, HIA.

[69] Doklad o deiatel'nosti delegatov...

[70] Левит, *Молдавская Республика*, 48.

[71] Petre Cazacu, *Moldova dintre Prut și Nistru (1812-1918)* (Chișinău: Știința, 1992).

[72] „Populația urbană, reprezentată de Dumele alese în baza votului universal, în ciuda temerilor de a fi dizolvate, a exprimat în mod repetat în rezoluții și discursuri protestul împotriva activității „Sfatului Tării" și a Directoratului. Această stare de protest a fost deosebit de activă în Duma orășenească Chișinău. Zapiska-memorandum o mezhdunarodnom polozhenii Bessarabii dlia predstavleniia Derzhavam Soglasiia i delegatam buduščei Mezhdunarodnoi Mirnoi Konferentsii, ANRM, fond 727, inv. 2, d. 100, f. 353-354.

ideea creării unui organ regional reprezentativ într-o altă formulă, a fost luată decizia de a delega trei persoane în scop de informare, precum și pentru a protesta contra „cuceririi neautorizate a puterii de către un organ nelegitim, cerând reorganizarea acestuia".[73]

După ce la Petrograd bolșevicii au reușit să preia puterea, începe demobilizarea în masă, acestui fenomen trebuind să-i facă față autoritățile basarabene. Din motive ideologice, noul guvern de la Petrograd nu a fost recunoscut de Sfatul Țării. De aceea, în condițiile pierderii autorității centrului, se cerea o cât mai rapidă organizare a regiunii. La alegerile în Adunarea Constituantă, organizate între 26 și 28 noiembrie 1917 - mai târziu decât în Rusia, din „considerente tehnice" - , au participat doar 16.628 persoane, sau 37 % din alegători. Autoritățile au declarat că schimbări semnificative în structura electoratului nu s-au produs. La Chișinău a câștigat blocul electoral naționalist evreiesc (Еврейский избирательный комитет), cu 8.938 de voturi, sau 54 % din numărul total de voturi, pe locul doi s-au situat Cadeții (Народная свобода), cu 1.944 de voturi sau 14 %, fiind urmați de Uniunea Proprietarilor din Basarabia (Союз Земельных Собственников по Бессарабии), cu 1.944 sau 12 % din voturi. Partidul Național Moldovenesc, cel care avea un cuvânt greu de spus în organul reprezentativ al regiunii, Sfatul Țării, nu a luat decât 2 % din numărul total de voturi. Eserii au luat doar 660 (4 %) voturi, iar bolșevicii și mai puțin – 533 (3 %). Menșevicii au intrat în bloc cu Bundul, de aceea au luat un procent mai ridicat – 1.274 (8 %).[74]

În decembrie 1917, după declararea autonomiei de către Ucraina, Sfatul Țării a decretat Republica Democratică Moldovenească în cadrul Republicii Federative Ruse. Organele municipale, în schimb, nu au fost reorganizate, deoarece se considerau legitime, grație primului scrutin liber din vara aceluiași an. Totodată, radicalizarea Sfatului Țării și glisarea sa spre „stânga" - proces stimulat atât de pogromurile din țară, cât și de revoluția bolșevică de la Petrograd - , a întărit atitudinea negativă a Dumei orășenești față de organul reprezentativ ținutal.[75] Poziția Dumei era similară poziției marilor latifundiari basarabeni față de organul legislativ regional, considerat din start de sorginte bolșevică, fapt care se explică, în parte, prin păstrarea ponderii fostei elite economice și sociale (nobilimii) în organul legislativ municipal. Unul dintre membrii activi ai Dumei era fostul primar de Chișinău, latifundiarul de origine greacă Pantelimon V. Sinadino (1875-1940). În primăvara lui 1917, acesta a fondat Uniunea marilor latifundiari din Basarabia,

[73] Ibidem.

[74] Levit, *Moldavskaia respublika*, 47-48.

[75] Despre schimbările în componența social-politică a Sfatului Țării, vezi, Katja Lasch, „Der Landesrat in Bessarabien: Ethnische Zusammensetzung, politischen Orientierung, Sozialisation und Bildungsstand der Abgeordneten," *Transylvanian Review*, XXI, no. 2 (Summer 2012) 19-37.

partid care, ulterior, face o serie de demersuri la adresa guvernului român pentru Unirea Basarabiei cu România în scop de salvare a proprietarilor și a latufundiilor acestora de la bolșevism.

Activitatea bandelor organizate de soldați care efectiv devastau Basarabia (a avut de suferit mai ales nordul provinciei) a fost atât de nocivă pentru instituțiile statului și întreaga populație, încât nici detașamentele miliției locale nu le puteau face față. În presa locală, situația era comparată cu o Vandee, cea mai rebelă provincie în timpul Revoluției Franceze.[76]

Încercările de a aduce Basarabia sub controlul guvernului bolșevic de la Petrograd nu au reușit, în primul rând datorită ostilității majorității populației. Ziarele erau supraaglomerate de știri ce relatau un comportament inuman din partea comuniștilor atât în Rusia, cât și în Ucraina vecină și, mai ales, la Odesa, care a suferit enorm de mult în urma „terorii roșii". Ce putea urma se știa foarte bine. Unica forță capabilă să oprească anarhia crescândă în regiune era România, care a reușit să păstreze o armată bine organizată și cu experiență în lupta contra bolșevismului din cadrul Armatei ruse. Actul intrării armatei române în Basarabia a fost primit de majoritatea populației ca o salvare. Chiar și minoritățile naționale, destul de refractare la ideea apropierii Basarabiei de România, au fost nevoite să accepte această schimbare.

Intrarea Armatei române în Chișinău

Spre finele anului 1917 aveau loc mișcări ale Armatei române mai aproape de hotarul Basarabiei, „pentru a păstra ordinea în oraș [Iași – n.a.] și în România, precum și pentru a nu admite unitățile înarmate și dezorganizate în Basarabia".[77] Agenții ruși atestau intensificarea propagandei române, susținută, aparent, de cercurile germanofile din Regat. La mijlocul lunii decembrie, printre ieșeni, dar și de cealaltă parte a Prutului, circula zvonul că Germania și Austro-Ungaria ar fi căzut de acord ca Basarabia să fie cedată României, cu condiția încheierii unei păci separate. În primele zile ale lui 1918 are loc activizarea forțelor bolșevice la Chișinău. La 6 ianuarie 1918, în Gara Chișinău este atacat un detașament al soldaților transilvăneni, venit de la Kiev pentru a lupta cu bolșevicii. În confor-

[76] Este interesant faptul că termenul de „pogrom" a însemnat un val de violență, expropriere și jafuri de către unitățile și țăranii militari ruși din regiune. În toamna anului 1917, un val de „pogromuri" a trecut prin Basarabia de la nord la sud, apropiindu-se rapid de Chișinău. Oficial, bolșevicii au negat participarea la pogromuri; dimpotrivă, au încercat să demonstreze, cum a fost în cazul „pogromului" din Bender, că aceștia au oprit jaful soldaților loiali Guvernului provizoriu. *Bol'ševiki Moldavii i Rumynskogo fronta v bor'be za vlast' Sovetov (mart 1917 g. - ianvar' 1918 g.), Dokumenty i materialy* (Кишинев: Kartea moldoveneaske, 1968), 80 (doc. no.7).

[77] Dokumenty General'nogo Štaba ot 12 i 13 dekabria 1917 g. Vasilii A. Maklakov Papers, Box 18 Subject file, Folder 18.16 Bessarabia. Reports. Military matters. 1917-1918, HIA.

mitate cu unele surse, la acest act ostil au participat și Cohortele moldovenești aflate în oraș, în rândurile cărora s-ar fi răspândit zvonul că Armata română se apropia de Chișinău.[78] Despre implicarea regimentului moldovenesc vorbește și Ion Inculeț într-o ședință plenară a Sfatului Țării, dedicată acelor evenimente.[79]

La 12 ianuarie 1918, cu o zi înainte de intrarea trupelor române în Chișinău,[80] Duma orășenească s-a întrunit într-o ședință extraordinară. Dualitatea dintre Comitetul Revoluționar Orășenesc (al bolșevicilor) și Guvernul Republicii Democratice Moldovenești atingea apogeul. Pogromurile din provincie se apropiau încetul cu încetul de Chișinău. O sursă de tensiune aparte constituiau depozitele în care se păstrau băuturile alcoolice, așa cum reiese dintr-o relatare a primarului, Alexandr K. Schmidt.[81] Edilul a mai precizat că intrarea trupelor române în oraș, care urma să aibă loc a doua zi, nu a fost motivată de solicitarea delegației Sfatului Țării, făcută la Iași cu câteva zile în urmă,[82] ci, mai degrabă, de necesitatea asigurării spatelui frontului, protecției locuitorilor Basarabiei și a depozitelor alimentare de invazia bolșevicilor.[83] În ședință s-a decis ca primarul să întâmpine trupele române la intrarea în oraș.

În urma discuției, purtată a doua zi cu șeful Diviziei 11-a a Armatei române, primarul Schmidt a tras concluzia că „ei nu se interesează de treburile locale și chiar fuseseră într-un fel surprinși de sosirea" edilului capitalei la intrarea în oraș. „Să sperăm că fricțiunile neplăcute dintre armata română și orășeni vor fi rapid depășite și să sperăm că în oraș va domni o liniște și ordine generală," a menționat primarul în ședința Consiliului municipal din 13 ianuarie.[84] La 16 ia-

---

[78] Zapiska-memorandum, f. 359.

[79] Ion Țurcanu (ed.), *Sfatul Țării. Documente, vol. I. Procesele-verbale ale ședințelor în plen* (Chișinău: Știința, 2016), 272-273.

[80] Se consideră că intrarea armatei române în Basarabia s-a făcut la invitația în scris a Directoratului Sfatului Țării din decembrie 1917. În istoriografie s-a emis ideea că decizia a fost luată de Antanta cu acordul tacit al Puterilor Centrale, cu condiția ca guvernul român să încheie pacea separată. Vezi, Levit, *Moldavskaia respublika*, 219-220.

[81] „Starea de spirit în oraș este alarmantă. În timpul nopții, o încercare de a distruge un depozit de vin a avut loc pe strada (Svyato) Georgievskaia. Prin efortul diferitor unități militare, escaladarea pogromului nu a fost permisă. În timpul nopții, a fost posibilă eliminarea încercărilor de distrugere în diferite părți ale orașului. Asociația de cartier a contribuit foarte mult în acest sens, jucând adesea rolul decisiv." Zhurnal Vneočerednogo zasedaniia Kišinevskoi Gorodskoi Dumy ot 12 ianvaria 1918 g. Gosudaestvennyi Arkhiv Rossiskoi Federatsii (în continuare, GARF), fond R-3439 Komitet Spaseniia Bessarabii, inv. 1., d. 4, f. 1v.

[82] Decizia Aliaților de a trimite trupele române în Basarabia a fost accelerată de intervenția Frontotdelului, care a încercat, la 6 ianuarie 1918, eliminarea Sfatului Tarii la Chișinău. Vezi, Stănescu, *Armata română*, 65-67.

[83] Ibidem.

[84] Zhurnal Vneočerednogo zasedaniia .., f. 2.

nuarie, generalul român Ernest Broșteanu a emis o proclamație în adresa locuitorilor Chișinăului, prin care mulțumea pentru încrederea manifestată de cetățeni față de trupele române, care au intrat în oraș fără „nici o neînțelegere, nici o încăierare, nici o neplăcere, așa că n-a fost nevoie să întrebuințăm arme”.[85] Astfel, retorica armatei române, articulată de Prezan, nu apela la drepturile istorice, ci la necesități stricte de ordin militar și logistic, pentru asigurarea ordinii și menținerea spatelui frontului. În momentul în care promisiunile de stopare a manifestărilor anarhice, asigurare a liniștii și siguranței orășenilor au început a da roade, Consiliul municipal s-a concentrat asupra soluționării problemelor curente ale orașului. Bunăoară, a fost inițiată revizuirea domeniilor de activitate ale Upravei municipale.[86]

Așteptările față de trupele române pentru instituirea ordinei și liniștii în oraș erau mari. Reprezentanții nobilimii locale care, din cauza mișcărilor țărănești spontane, au fost nevoiți să se mute în vara lui 1917 de la sat, unde-și petreceau sezonul estival, la oraș, așteptau acțiuni de implicare ale armatei române, în special în localitățile rurale, acolo unde securitatea latifundiilor era puternic amenințată. Intrarea armatei române în Basarabia a fost susținută atât de nobilimea românofilă, cât și de cea pro-rusă.[87] Uniunea marilor proprietari din Basarabia, cu sediul la Chișinău, solicita lichidarea Sfatului Țării, calificat drept o „instituție arbitrară, aleasă de o bandă de soldați maximaliști” care au acaparat puterea în perioada anarhiei bolșevice, și instaurarea unei administrații militare românești.[88] Latifundiarii sperau că într-un stat comun vor fi tratați într-un mod identic, fără a ține seama că în timpul războiului, pentru a obține suportul populației în lupta contra invadatorilor, regalitatea română și-a luat angajamentul să întreprindă reforme politice și, în special, reforma agrară. Iată de ce, în martie 1918, a urmat o serie de intervenții ale Uniunii latifundiarilor pe lângă regele Ferdinand și guvernul român, care solicitau unirea Basarabiei cu România.

---

[85] Despre măsurile de stabilizare a ordinii în oraș, întreprinse de trupele române, vezi, Ion Constantin, *Gherman Pântea. Între mit și realit*ate (București: Editura Biblioteca Bucureștilor, 2010) 67-68.

[86] Rezoliutsiia Kišinevskoi Gorodskoi Dumy, f.a., GARF, fond R-3439 Komitet Spaseniia Bessarabii, inv. 1., d. 4, f. 3, 3v.

[87] Reprezentanții ultimului grup au exprimat în diverse moduri nemulțumirea față de faptul că „după 10 zile de ocupație militară, armata română a fost obligată să nu mai intervină în oricare dintre problemele care sunt consecință a evenimentelor care au precedat ocupația. De atunci, armata română nu mai este implicată în acțiunile de returnare a bunului furat.” Adresa „Domnul Ministru Prezident”, Iași, 16 mai 1918. Vasilii A. Maklakov Papers, Box 18 Subject file, Folder 18.11 Bessarabia Soiuz Zemelinykh Sobstvennikov, HIA.

[88] Din Memoriul asupra stării în Basarabia, înaintat Guvernului român de către Uniunea Marilor proprietari din Basarabia (doc. No. CLV), în Ștefan Ciobanu, *Unirea Basarabiei. Studiu și documente cu privire la mișcarea națională din Basarabia în anii 1917-1918* (Chișinău, 1929), 222.

La 27 martie 1918, Sfatul Țării a votat Declarația de unire a Basarabiei cu România. Deși în ultimele decenii se poate observa aprofundarea și diversificarea analizei problematicii unirii, în special a circumstanțelor în care s-au produs evenimentele, a rolului jucat de diverși actori politici, subiectul nu este nici pe departe unul epuizat, în special din cauza instrumentalizării discursului istoric, care continuă să fie exploatat de factorii politici. În studiul de față, vom analiza modul în care schimbarea statutului Basarabiei a influențat viața chișinăuienilor și a modificat instituțiile locale de administrare.

Duma și Uprava orășenească: de la tentative de reorganizare la lichidare

Printre măsurile de „românizare" a noii provincii se număra reorganizarea instituțiilor de administrare regională și locală și introducerea limbii române în administrație. Instituțiile locale erau asociate cu regimul imperial rus, atât din punct de vedere al originii, cât și al componenței corpului funcționăresc, unul pestriț din punct de vedere etnic. Viziunea oficialilor români față de modul în care urma să se producă reorganizarea instituțiilor municipale, precum și poziția celor care au stat la cârma orașului până la venirea românilor poate fi descoperită într-o sursă unică - stenogramele întâlnirilor private dintre două personalități, Constantin Stere, politician român de origine basarabeană, care a jucat un rol crucial în convingerea membrilor Sfatului Țării să voteze Unirea Basarabiei cu România,[89] și Panteleimon V. Sinadino, fost vice-președinte al Zemstvei guberniale, primar al orașului (1903-1904 și 1906-1909) și membru în Duma II de Stat a Rusiei (1907).[90] Întâlnirile dintre cei doi au avut loc în lunile martie – iunie 1918.[91]

---

[89] Despre rolul lui Constantin Stere în impunerea „chestiunii basarabene" pe agenda diplomației române în timpul războiului, vezi, Lucian Boia, *„Germanofilii". Elita intelectuală românească în anii Primului Război Mondial* (București: Humanitas, 2010), 312-318. Despre rolul controversat al lui Stere în perioada neutralității României, dar și despre contribuția sa la actul Unirii, vezi, Andrei Cușco, „Constantin Stere, the „Bessarabian Question", and the Romanian Foreign Policy Debates in the Early XXth Century," *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas* 60, Heft 1(2012): 204-225; Colesnic, *Basarabia necunoscută*, 299-300.

[90] Conform Formularului primarului de Chișinău, întocmit la 1909 (Формуляр о службе городского головы, Пантелеймона В. Синадино, 1909 г.), acesta poseda peste 3.500 deseatine de pământ (1 deseatină - 1,097 ha). ANRM, fond 9, inv. 2, d. 626.

[91] Beseda. Marghiloman IV. Vasilii A. Maklakov Papers, Box 18, Folder 18.10 Bessarabia. Soyuz Zemel'nyh Sobstvennikov, HIA. Despre istoricul acestui document, precum și alte teme discutate de Stere și Sinadino, vezi, Svetlana Suveică, „O (micro)istorie a unirii Basarabiei cu România. Discuțiile dintre Panteleimon V. Sinadino, Alexandru Marghiloman și Constantin Stere (1918)," în *Constantin Stere – prozator, publicist, jurist și om politic – 150 de ani de la naștere. Materialele conferinței științifice internaționale* (Chișinău – Iași: Editura Vasiliană' 98, 2016), 166-196.

În cadrul întâlnirii din 24 aprilie 1918 la Hotelul London din Chișinău, unde locuia Stere, ultimul a vorbit despre necesitatea schimbării componenței sociale și politice a Upravei Chișinău. Membrii acesteia, în majoritate de orientare socialistă, au fost aleși în toamna lui 1917 sub presiunea organizațiilor revoluționare locale și nu doreau să accepte unirea Basarabiei cu România. Propunerile de cooperare, formulate prin intermediul Consiliului Directorilor Generali, precum și personal prin președintele Sfatului Țării, au fost respinse. La insistența repetată a lui Stere, Sinadino,[92] care considera că este de interesul suprem al autonomiei Basarabiei ca ideea reprezentării orășenești să nu fie compromisă, a acceptat rolul de mediator dintre executivul local și guvernul român. Printre cerințele de reorganizare a Upravei era demiterea lui Schmidt, fapt care nu era pe placul lui Sinadino.[93]

Conform relatărilor lui Sinadino, în cadrul ședinței Upravei din 16 aprilie 1918, acesta ar fi înaintat propunerea de modificare a componenței Upravei și prezidiului Dumei orășenești, „ținând cont de noua conjunctură politică creată în urma Unirii cu Regatul Român." Fără a dezvălui intențiile guvernului român, acesta a încercat să convingă reprezentanții executivului local de faptul că schimbarea era necesară în interesul Basarabiei, care își dores păstrarea autonomiei regionale, precum și pentru a evita discreditarea ideii de reprezentativitate orășenească în ansamblu. În notițele sale, Sinadino admitea faptul că exista necesitatea reînnoirii Upravei, astfel încât să fie redus numărul membrilor, dar că reforma organelor locale putea să se limiteze doar la aceste schimbări.[94] Astfel, Uprava urma să fie adusă drept sacrificiu pentru cauza salvării Dumei orășenești.

Discuțiile ulterioare din cadrul Upravei municipale au rămas fără nici un rezultat: blocul partidelor socialiste a decis să meargă până la capăt, sperând, într-un final, că guvernul român nu va îndrăzni să dizolve Duma. La 18 aprilie, Uprava a audiat raportul primarului Schmidt, demisia acestuia fiind acceptată cu marea majoritate de voturi. Sinadino i-a împărtășit detaliile votului lui Stere, fiind dezamăgit de faptul că în Dumă și Upravă totul a rămas neschimbat. Stere, la rândul

---

[92] Conform documentului citat, Sinadino a fost membru al Upravei (Comitetul executiv) din partea unor organizații creștine.

[93] Chiar în prima ședință a Sfatului Țării, primarul A. K. Schmidt a salutat deschiderea organului reprezentativ al ținutului, exprimându-și disponibilitatea de conlucrare. Vezi, Colesnic, *Basarabia necunoscută*, 304.

[94] În timpul dezbaterilor, Sinadino a propus un număr de disponibilizări, inclusiv eliberarea din funcție a vice-primarului Victor Globa care, în viziunea sa, „nimic nu face și își tratează funcția doar ca pe o sinecură și [...] este mai interesat de practica sa de avocat decât de problemele orașului," precum și a președintelui Dumei, doctorul Kopîtov, care „nici nu era chișinăuian, dar nici n-avea viziuni politice corespunzătoare cu timpurile noi." În același timp, Sinadino cerea ca primarul Schmidt să-și retragă cererea de demisie. Beseda, f. 21.

său, se arăta decepționat de faptul că cei responsabili de administrarea orașului „nu doresc să ne asculte, alegând calea tergiversărilor" și considera că este nevoie de mai multă răbdare și perseverență în această privință. Acesta susținea ideea alegerilor municipale pentru luna septembrie 1918 cel târziu; între timp, se aștepta venirea trupelor germane, care urmau să staționeze la Chișinău și care nu aveau să tolereze componența revoluționară a Dumei.[95]

În cadrul ultimei întâlniri dintre cei doi, din 10 iunie 1918 la reședința lui Sinadino, ultimul constata cu dezamăgire că medierea în chestiunea reformării Upravei orășenești nu i-a reușit. Totodată, acesta se arăta interesat de motivul pentru care dizolvarea Dumei fusese amânată de guvernul român. La rândul său, Stere nu-și ascundea dezamăgirea față de refuzul lui Vladimir de Hertza de a prelua funcția de primar al orașului și față de lipsa dorinței executivului municipal de a colabora cu noul regim, acesta fiind tratat de localnici drept unul temporar.[96] Discuția dintre cei doi a continuat pe un ton tăios. Sinadino nu nega faptul că „foarte mulți, aflându-se sub impresiile proaspete ale dezordinii și crimelor comise de bolșevici", au salutat cu bucurie intrarea românilor în Basarabia, dar curând s-au dezamăgit, tot mai muți oameni începând să-și exprime ostilitatea față de noul regim.

Motivul esențial pentru care atitudinea locuitorilor față de foștii „salvatori" devenise una ostilă era, în opinia lui Sinadino, lipsa unui plan de acțiuni bine gândit al noilor autorități, care ar fi inclus măsuri concrete de atragere a anumitor forțe politice și sociale de partea noului regim. El acuza noua administrație de faptul că nu se implica și nu construia nimic nou în provincia proaspăt alipită: „Nu aveți nici problemă agrară, nici problemă a justiției, nici problemă funciară sau municipală. Aveți doar politici în domeniul agrar, judiciar, funciar sau municipal. Însă toate politicile voastre sunt cusute cu ață albă și sunt clare pentru oricine care se pricepe câtuși de puțin în situația creată. Nu doresc să fiu profet, dar mi se pare că în condițiile unei apatii totale față de noua putere, nu veți reuși să mențineți Basarabia".[97] A urmat replica tăioasă a lui Stere despre lipsa dorinței de colaborare din partea localnicilor, la toate nivelurile, astfel încât unica soluție rămânea administrarea provinciei cu ajutorul regăților.

Sursele documentare care ne-au stat la dispoziție demonstrează faptul că în perioada imediat următoare unirii Basarabiei cu România eforturile guvernului român de a restructura aparatul administrativ al Chișinăului nu s-au soldat cu succes. Totodată, aceste eforturi - modeste, de altfel - trebuie analizate în contextul întregului demers de ajustare a administrației basarabene la noile realități,

[95] Ibidem, f. 21-22.
[96] Ibidem, f. 30.
[97] Ibidem.

demers restricționat de conținutul Declarației de unire a Basarabiei cu România. Conform acestui document, votarea bugetelor locale și problema cadrelor rămâneau în competența organului regional Sfatul Țării, iar legislația cu privire la zemstve și administrarea locală urma să fie votată de Parlamentul român, cu participarea reprezentanților Basarabiei. În căutare de soluții la nivel local, Stere încerca să impună restructurarea instituțiilor locale prin intermediul lui Sinadino, fost deputat al Sfatului Țării și fost primar care se bucura de autoritate în municipiu, încercând, de altfel, să „ocolească" Sfatul Țării. Acest lucru se poate explica prin diferența de opinii dintre membrii organului legislativ basarabean și guvernul român privind necesitatea păstrării autonomiei locale și regionale, în general. În condițiile autonomiei, la care ținea cu tot dinadinsul întreaga elită basarabeană, o restructurare temeinică a organelor de administrare locală era considerată de basarabeni drept inoportună.

În conformitate cu Memoriul Comitetului pentru Salvarea Basarabiei de la Odessa, rezistența instituțiilor municipale față de noul regim a generat reacții negative extreme, de tipul „amenințării de a întrerupe alimentarea orașului cu apă potabilă și iluminare stradală, prin blocarea livrărilor de petrol, necesare pentru aceasta",[98] dar acest fapt nu poate fi demonstrat de alte documente. Cu toate acestea, poziția autorităților publice locale față de actul unirii Basarabiei a rămas neschimbată: Duma orășenească a emis o decizie, conform căreia „dreptul unirii Basarabiei cu România aparține doar populației, care se poate exprima pe cale plebiscitară, decisă de o Conferință internațională".[99] Această opinie corespundea poziției emigrației ruse și „delegației basarabene" la Conferința de Pace de la Paris.[100]

La 10 iulie 1918, la Chișinău a fost organizat Congresul Uniunii regionale a orașelor (Съезд Краевого Союза Городов), la care a fost invitat generalul Arthur Văitoianu. Acesta ar fi declarat că zvonurile privind desființarea organelor municipale ar fi lipsite de orice temei.[101] Totuși, aceste zvonuri s-au adeverit câteva luni mai târziu: Decretul regal de dizolvare a Dumei și Upravei Chișinău a fost emis la 18 septembrie 1918. Conform Expunerii de motive, Duma și Uprava nu puteau fi considerate organe reprezentative ale orășenilor, deoarece „atunci când ea a fost aleasă, la 1917, a luat parte la vot și armata rusă în retragere, care, evident, nu avea nici un drept de a participa la alegeri. Este momentul ca orașul

[98] Zapiska-memorandum, f. 354.

[99] Ibidem.

[100] Vezi, Svetlana Suveică, *„Russkoe Delo" and the "Bessarabian Cause": the Russian Political Émigrés and the Bessarabians in Paris (1919-1920)*, Institut für Ost- und Südosteuropaforschung Regensburg, IOS Mitteilungen. Arbeitsbereich Geschichte 64, februarie 2014.

[101] Ibidem.

să fie administrat de un consiliu comunal, care sa fie în realitate reprezentantul lui. Duma actuală înțelesese lipsa ei de legitimitate, când în iunie luase hotărârea de a se organiza noi alegeri la 6 august trecut".[102] Se sublinia problema unei administrații ineficiente: cheltuielile primăriei au crescut enorm - de la 1,5 mln. la peste 4,5 mln. lei - , primarul refuza categoric emiterea cartelelor alimentare pentru populație. Alt motiv invocat pentru desființarea instituțiilor locale era poziția negativă a primarului față de noul regim: „primarul ales este vădit potrivnic stărei de lucruri creată de Unirea Basarabiei cu România.[103] El atacă pe față actele guvernului, după cum demonstrează chiar procesele-verbale ale adunării extraordinare a Zemstvei guberniale, prezidată de primar, și protestul său din 6 iulie contra organizării poliției de Stat, indispensabilă în Basarabia, ca în orice altă parte a țării.[104] „Din acest punct de vedere se pun în chestiune interesele vitale ale țării, care impuneau „o colaborare a tuturor organelor administrative autonome basarabene cu guvernul țării, pentru a tăia relele de care a suferit poporul basarabean", se afirma în document.[105] În situația în care acest lucru s-a dovedit a fi imposibil, Uprava și Duma au fost dizolvate; până la noile alegeri locale, administrarea municipală urma să fie condusă de o Comisie interimară, în frunte cu Vladimir de Hertza. Ulterior, în calitatea sa de primar de Chișinău, de Hertza susținea poziția unei autonomii „administrative" - nu și politice – a Basarabiei în cadrul României.[106]

Un ziar german publica, la 7 septembrie 1918, un articol cu titlul sugestiv *Rumänienfeindlichschaft in Bessarabien*, în care era evidențiată percepția de către basarabeni a noii administrații, calificată drept una „dușmănoasă". Drept exemplu de ostilitate față de noul regim era adusă atitudinea primarului de Chișinău, care avea un comportament de parcă „s-ar afla în mijlocul Rusiei". Conform publicației, în Chișinău și în alte orașe se putea identifica „puțină viață românească", situație care, s-ar părea, trebuia să se schimbe în satele basarabene locuite de majoritatea populației românești. Cu toate acestea, din cauza abuzurilor funcționarilor și jandarmilor români, țăranului „nu-i rămânea nici o speranță, decât cea de peste Nistru".[107]

---

[102] *„Monitorul Oficial al Romaniei,"* no. 133 din 5 septembrie 1918, 2185.

[103] Svetlana Suveică, „For the "Bessarabian Cause": The Activity of Odessa Committee for Saving Bessarabia (1918-1920)," *Archiva Mold*aviae VI (2014): 139-171.

[104] În conformitate cu Memorandumul Comitetului Salvării Basarabiei cu sediul la Odesa, primarul Chișinăului Alexandr Schmidt, a criticat public actul Unirii Basarabiei cu România. Alte motive care au dus la desființarea Dumei orășenești au fost respinse. Zapiska-memorandum, f. 355.

[105] *„Monitorul Oficial al Romaniei,"* no. 133 din 5 septembrie 1918, 2186.

[106] Iurie Colesnic, *Basarabia necunos*cută, vol. II (Chișinău: Editura Museum), 1997.

[107] „Rumänienfeindlichschaft in Bessarabien,"*Vossische Zeitung*, Berlin,no. 457 din 7 septembrie 1918, Bundesarchiv Berlin, R 8034 II / 2476, f. 129.

Simultan cu agitația în jurul lichidării organelor de administrare locală, spiritele se agitau și în legătură cu zvonurile despre lichidarea zemstvei guberniale. Decretul regal din 4 octombrie 1918 privind desființarea instituției Zemstvei guberniale din Basarabia[108] a stârnit reacții controversate în rândul elitei locale. Astfel, în timp ce susținătorii noului regim considerau zemstva drept un element de bază al regimului imperial, foștii membri ai consiliilor și upravelor de zemstvă gubernială, județene și locale au protestat împotriva „încălcării drepturilor și privilegiilor populației locale", precum și a transferului bunurilor instituțiilor de zemstvă în proprietatea statului român. În apărarea instituțiilor de autoadministrare, cei de pe urmă planificau organizarea la Chișinău a unui congres al zemstvelor județene, care nu a mai avut loc. Comisarul general de poliție din Chișinău a dispus părăsirea orașului de către pretinșii delegați în termen de 24 de ore[109]. La 23 noiembrie 1918, Panteleimon V. Sinadino îi scria lui Alexandr N. Krupenskii la Paris despre situația extrem de proastă a foștilor funcționari ai zemstvei. „O mulțime de funcționari se află într-o situație deplorabilă, fiind lipsiți de orice surse de venit. Au de suferit mai ales funcționarii din zemstva gubernială, pentru întreținerea cărora este nevoie lunar de 20.000 de ruble".[110] Sinadino spera că Krupenski va negocia cu reprezentanții emigrației politice ruse trimiterea unor fonduri în Basarabia în acest scop.

Cei care se asociau cu vechile instituții considerau că păstrarea autonomiei Basarabiei în cadrul României era unica șansă de resuscitare a vechilor instituții și, odată cu ele, de refacere a corpului de funcționari. În ajunul ultimei ședințe a Sfatului Țării, în care s-a renunțat la autonomia provinciei (27 noiembrie / 10 decembrie 1918), 40 de deputați ai Sfatului Țării au redactat în adresa guvernului român un memoriu de protest cu privire la situația politică din Basarabia.[111] Documentul semnala nerespectarea condițiilor unirii, fapt care a avut drept consecință pierderea autonomiei provinciei. În scopul evitării unui colaps politic,

[108] *„Monitorul Oficial al Romaniei,"* no. 160 din 9 octombrie 1918.

[109] *Expunere de motive la proiectul de lege asupra institutiilor zemstvei pentru Basara*bia (Chisinau, 1921), 3.

[110] Pantelimon V. Sinadino către Alexandr N. Krupenskii, Chișinău, 23 noiembrie 1918 (ru.), Alexandr N. Krupenskii Papers, Box I Subject file, Folder Sinadino, Panteleimon V., HIA.

[111] Câteva copii după original se păstrează în arhiva personală a lui Alexandr Krupenskii. Pentru prima dată acesta a fost publicat chiar de fostul Mareșal al nobilimii basarabene, atașat cu o traducere în engleză: Memoir sent to the Roumanian Government on November 20, 1918, by fourty Bessarabian Deputies, în *The Roumanian Occupation of Bessarabia. Documents* (Paris: Imprimerie Lahure, 1920) (Appendix no. 28), 107-111. Vezi, de asemenea, Ion Țurcanu, *Unirea Basarabiei cu România* în anul 1918: Preludii, premise, realizări – 1918 (Chișinău: Editura Tipografia Centrală, 1998), 291-293. Vasile Stati reproduce și el o parte din document, dar care, în unele fragmente, conține devieri de la original: Vasile Stati, Istoriia Moldovy (Chișinău: Editura Tipografia Centrală, 2003), 312-313.

au fost formulate 13 cerințe care, odată realizate, urmau să restaureze autonomia provincială în cadrul României. Printre acestea era restabilirea în serviciu a funcționarilor basarabeni îndepărtați în primele luni de administrație românească, precum și restabilirea tuturor instituțiilor de autoadministrare locală.[112] În cazul refuzului guvernului român de a răspunde solicitărilor, „deputații se dezic de responsabilitatea morală pentru consecințe, deoarece prin respingerea acestora este încălcat actul din 27 martie 1918".[113] Ulterior, pentru a evita posibilitatea șantajului politic și a falsificărilor, zece deputați din cei patruzeci menționați mai sus au întocmit un protest față de votul Sfatului Țării privind renunțarea la autonomie și unirea necondiționată a Basarabiei cu România.[114]

Menționăm că anumite discuții privind desființarea autonomiei au avut loc și în Transilvania, unde un șir de actori politici, printre care Iuliu Maniu și Alexandru Vaida-Voievod, s-au pronunțat pentru posibilitatea păstrării Dietei. Totuși, statul modern român era bazat pe principiul unei stricte centralizări de model francez, de aceea desființarea instituțiilor autonome provinciale a fost o decizie politică principială. În iulie 1919, Sinadino îi scria lui Alexandr N. Krupenskii la Paris că la Chișinău nu rămăsese „nici o instituție rusească, totul este recroit sub România, toate acestea există, însă, numai pe hârtie". Drept argument pentru criticile dure față de noul regim servea și proasta funcționare a poștei, care trecuse din subordinea zemstvei în cea a Comisiei interimare: „Aceste [servicii] practic nici nu există, deoarece cărțile poștale ajung la destinatar în 12 zile, telegramele nici nu sunt aduse orășenilor, fiind deservită doar poliția și administrația, dar și acestea merg încet, fiind aduse abia peste patru sau șase zile".[115] Pentru cei care asociau ordinea și progresul cu regimul imperial rus, contrastul cu noua ordine – una „haotică", „coruptă" și „lipsită de cultură" – era unul izbitor.

Reconfigurarea cadrului social al Chișinăului. Închiderea Clubului Nobilimii

Imediat după Unirea Basarabiei cu România, statul român întreprinde măsuri pentru contracararea expansiunii bolșevicilor dincoace de Nistru,[116] pe de o parte, și purcede la „românizarea" vieții administrative și culturale a provinciei, pe

[112] Memorandum, f.a. Alexandr N. Krupenskii Papers, Box II Subject file, 1918-1934, Folder Rumania – (Relations with Bessarabia), HIA.

[113] Răspunsul guvernului român era așteptat „până la dizolvarea parlamentului sau, în orice caz, până la 5 decembrie 1918, stil vechi."

[114] Akt, 30 noiabria - 13 dekabria 1918 g. Alexandr N. Krupenskii Papers, Box III Speeches & Writings, 1919, Folder Sfatul Tsarii – Representatives's Rejection of Resolution, HIA.

[115] Pantelimon V. Sinadino către Alexandr N. Krupenskii, Chișinău, 8 iulie 1919 (ru).

[116] Vezi, Ludmila Rotaru, *Mișcarea subversivă din Basarabia în anii 1918-1924*(București: Editura Enciclopedică, 2004).

de altă parte. Măsurile anti-bolșevice, printre care și instituirea situației excepționale, au limitat posibilitatea organizării unor adunări sau manifestații publice, considerate periculoase pentru securitatea statului. Încă din ianuarie 1918, când armata română a ocupat Chișinăul, măsurile anti-bolșevice purtau un caracter principial și tranșant.[117] Totodată, unele manifestații publice în limba rusă erau contramandate sau chiar interzise de autoritățile române, sub motiv că ar fi fost suspecte din punctul de vedere al ordinii publice.

Despre represaliile împotriva a tot ce este rusesc îi scria Panteleimon Sinadino lui Krupenkii, emigrat în ianuarie 1919 la Paris.[118] Sinadino i se plângea fostului Mareșal al nobilimii basarabene că pentru autoritățile românești tot ce este rusesc este sinonim cu „bolșevic", iar acest stigmat era extrem de util pentru noii „stăpâni", deoarece putea acoperi orice act de corupție sau abuzuri în fața europenilor.[119] Un fel de „mâna Moscovei" *avant la lettre*!

La 16 octombrie 1919, ora 7 seara, în clădirea Clubului Nobilimii, aflat în centrul Chișinăului (pe acel loc se află cinematograful Patria-Loteanu), a dat buzna comisarul poliției cu ordinul de a închide localul. Acest act a fost interpretat de reprezentanții fostei nobilimi basarabene drept un gest ofensator și abuziv. După părerea lui Sinadino, cauza reală a acestei acțiuni era dorința închiderii ultimei instituții care, fie și indirect, amintea de „trecut".[120] Ceva mai târziu, Sinadino afirma că autoritățile au închis Adunarea nobilimii și alte instituții similare, crezând că anume ele sunt focare de răspândire a zvonurilor mincinoase despre România.[121] Drept motiv al închiderii abuzive și definitive a Clubului ar fi servit comportamentul huliganic al membrilor Adunării, care, fiind în stare de ebrietate, își permiteau să critice regimul românesc.

Faptul că Clubul nobilimii era asociat cu Rusia imperială era, în mare măsură, firesc. Într-adevăr, până la 1918, Adunarea nobiliară constituia una din instituțiile de bază ale regimului țarist, avea menirea să confirme statutul nobiliar în

---

[117] Dialogul dintre Ciugureanu și Broșteanu din 18 ianuarie, când câțiva deputați din Sfatuln Țării au fost arestați, fiind acuzați de bolșevism, iar protestul ministrului basarabean a fost ignorat de oficialul român, vezi, Țurcanu, *Unirea Basarabiei*, 333-334.

[118] „Reprimările se înmulțesc și se intensifică, tot ceea ce este rusesc este urmărit fără milă și distrus din rădăcină, astfel ca nimic să nu amintească de acest cuvânt plin de ură, „Rusia", de care toți se tem mai mult decât de foc." Pantelimon V. Sinadino către Alexandr N. Krupenskii, Chișinău, 12 ianuarie 1919 (st.n.) (ru.), Alexandr N. Krupenskii Papers, Box I Subject file, Folder Sinadino, Panteleimon V., HIA.

[119] Ibidem.

[120] Pantelimon V. Sinadino către Alexandr N. Krupenskii, Chișinău, 20 decembrie 1919 – 2 ianuarie 1920 (st.n.) (ru.).

[121] Ibidem, 12 ianuarie 1919 (st.n.).

cadrul Basarabiei și era centrul vieții sociale a elitelor basarabene.[122] Foarte mulți nobili basarabeni se identificau sincer cu această instituție, deoarece apartenența la Adunarea nobiliară era un semn de prestigiu și de recunoaștere a deținerii unui statut înalt în societate.

Despre Clubul nobilimii basarabene, fondat în 1864 după modelul instituțiilor similare din Rusia, scria în memoriile sale fostul guvernator Sergei Urusov: „Cel mai bine caracterul societății chișinăuiene este reflectat în viața primului club local – Adunarea nobiliară – care nu semăna deloc cu acele cluburi provinciale, cu care am avut de a face. Localul era mereu plin, clienții permanenți se strângeau la mesele de jucat cărți deja pe la orele 2, plecând acasă pe timp de iarnă nu mai devreme de 3-4 noaptea, iar vara stăteau și până la 6-7 dimineața. Despre nivelul de prosperitate al acestei instituții se poate judeca numai după faptul că pe timpul mandatului meu, doar pentru reparația bucătăriei clubului, s-au alocat de către Adunare 36.000 de ruble, iar cota de zece la sută a defalcării din venitul de la jocul de cărți în folosul Crucii Roșii, instituită în timpul războiului, ajungea la o mie de ruble pe lună. La Chișinău se juca cu multă pasiune și existau asemenea jocuri, care mă făceau să mă folosesc cu precauție de statutul meu de membru de onoare. Pentru a nu se considera că tolerez jocurile de noroc, veneam la club foarte rar, iar lupta cu acest viciu am lăsat-o pe seama polițmaistrului".[123]

În nota de protest a membrilor clubului din 11 octombrie 1919, adresată guvernului român și Ministrului Basarabiei, Pantelimon Halippa, se cerea anularea deciziei ministrului Daniel Ciugureanu de a închide clubul, semnată în aceeași zi.[124] Membrii clubului calificau această decizie drept una ilegală și abuzivă, adoptarea acesteia fiind interpretată drept o reacție de ostilitate a noului regim față de intelectualitatea locală, suspectată de „rusofilie".[125] Protestatarii afirmau că istoria acestei instituții, cu tradițiile sale nobile și acțiunile de binefacere, constituia un argument puternic în favoarea păstrării acesteia. Un alt argument prezentat era varietatea etnică a componenței Clubului, în care nu intrau neapărat doar cei cu „statut social privilegiat". Astfel, la o „ceașcă de ceai" (din considerente lesne de înțeles, nu era menționat alcoolul!) la club puteau să se întâlneas-

[122] Pentru discuțiile purtate în jurul fondării Adunării Nobiliare din Basarabia, vezi, Andrei Kuško, Viktor Taki, pri učastii Olega Groma, *Bessarabija v sostave Rossijskoi Imperii (1812-1917)* (Moskva: Novoe Literaturnoe Obozrenie 2012), 161 și urm.

[123] S.D. Urusov, Zapiski gubernatora (Chișinău: Litera, 2004), 166-167.

[124] D. Ciugureanu nu făcea parte dintre membrii onorifici ai clubului. Ministru delegat Halippa, f.a. (primit la Paris la 02.01.1920), Alexandr N. Krupenskii Papers, Box II subject files, Folder Kishinev Municipal Club, Incident, 1919, HIA.

[125] Pantelimon V. Sinadino către Alexandr N. Krupenskii, Chișinău, 20 decembrie 1919 – 2 ianuarie 1920 (st.n.) (ru.).

că laolaltă „șambelanul curții, mareșalul nobilimii și guvernatorul, un negustor important și funcționari de rang mai mic, medici, avocați, notari, reprezentanți ai administrației sau instituțiilor obștești, ai magistraturii, precum și un număr mare de militari".

Conștientizând importanța crucială a factorului etnic în cadrul dezbaterilor politice din Basarabia în anii imediat postbelici, petiționarii subliniau toleranța interetnică și democrația drept valori de bază ale Clubului, în care puteau socializa reprezentanți ai diferitor etnii: moldoveni, ruși, greci, armeni, evrei, nemți sau francezi. Sub noțiunea de socializare se înțelegea „lectura cărților, revistelor și ziarelor, admise de cenzură, serate muzicale, jocuri, permise de lege, baluri, serate dansante și baluri mascate".[126] Închiderea Clubului Nobilimii Basarabene, care avea circa 300 de membri și era considerat un „centru al vieții intelectuale a Basarabiei", era calificată drept o lovitură de grație dată vieții culturale și intelectuale a regiunii. În ceea ce privește propaganda politică, au fost aduse asigurări că cei 200 de membri care s-au alăturat Clubului până la 1918 respectau cu strictețe statutul instituției, care interzicea orice activitate politică membrilor săi. Chiar dacă asemenea incidente s-ar fi putut întâmpla, „într-o țară cu regim constituțional nu este permis de a condamna la moarte un club pentru că unii membri împărtășesc anumite sentimente politice".[127]

De altfel, după intrarea armatelor române în Basarabia, membrii Clubului Nobilimii au adoptat tactica salutării conducerii militare și a noii administrații. Astfel, în incinta clubului „a fost organizat un banchet pentru Generalul Broșteanu și toți ofițerii diviziei sale", un altul în cinstea generalului Angelescu, dar și în cinstea primirii senatorilor și deputaților Vechiului Regat, precum și alte manifestări de acest gen.[128] Un act de caritate important în scopul susținerii noului regim a fost o „ofrandă" în valoare de 20.000 de franci, oferită de membrii Clubului Nobilimii Basarabene Reginei Maria. Regina trebuia să distribuie banii „văduvelor și orfanilor rămași de pe urma vitejilor noștrii (sic!) ostași din Divizia XI, căzuți pe câmpul de onoare din Basarabia".[129] Considerate de către vechea elită drept o „datorie față de stat", actele de mai sus se doreau percepute drept semnale clare de manifestare a loialității față de noul regim. Din șirul de strategii de adaptare a instituției la noile circumstanțe politice făcea parte și invitația adresată mai multor personalități românești, responsabile de organizarea militară, juridică

[126] Ministru delegat Halippa.

[127] Ibidem.

[128] În conformitate cu hotărârea Adunării Nobiliare din 22 februarie 1918, pentru organizarea banchetului în cinstea generalului Broșteanu s-a alocat un buget de 15.000 de ruble. Ibidem.

[129] Arhivele Naționale București (în continuare, ANIC), Fond Broșteanu Ernest, d. 3, f. 3. Document din 12 martie 1918, Iași.

și administrativă a ținutului, de a deveni membri de onoare ai Clubului.[130] Un alt argument în favoarea păstrării instituției erau investițiile clubului, în valoare de „peste 10 milioane de ruble, pentru amenajarea vechii clădiri și a grădinii adiacente, primită de la municipalitate mai mult de 50 de ani în urmă", precum și alte acte de caritate.[131] Personalul clubului era constituit din „40 de familii, care acum erau private de orice sursă de existență". Astfel, „caracterul apolitic, independența și participarea la viața culturală a provinciei, precum și receptivitatea față de cerințele sociale" de care a dat dovadă instituția trebuiau, în opinia membrilor săi, să servească întru păstrarea, iar nu întru distrugerea acesteia.

Din punctul de vedere al petiționarilor, pentru administrația românească, însă, închiderea sediului Clubului Nobilimii Basarabene din Chișinău însemna încă un pas spre despărțirea Basarabiei de Rusia. Cu toate că privilegiile nobilimii au fost desființate încă în martie 1917, imediat după abdicarea împăratului[132] și proclamarea republicii, prin păstrarea statutului de proprietar funciar, nobilimea basarabeană rămânea conectată la vechile valori „imperiale", consfințite de statul bazat pe stări. Manifestările sporadice de anti-românism ale membrilor clubului au servit drept motiv pentru închiderea unui local, membrii căruia se asociau cu trecutul rusesc și imperial al Basarabiei, susținând ideea restaurării Rusiei Mari și revenirea Basarabiei în albia acesteia. Membrii „delegației basarabene" de la Paris, președintele căreia era Alexandr N. Krupenskii, care pledau pentru refacerea hotarelor Rusiei de până la 1914, erau informați sistematic despre starea de lucruri „economică și morală din oraș și din ținut".[133] La Chișinău erau așteptate semnalele de la Paris, situația privind problema Basarabiei la Conferința de pace fiind subiect de discuție în cadrul Clubului. Semnalele optimiste în favoarea restaurării vechiului regim erau salutate de către membrii fostei elite basarabene. În acest sens, Pantelimon V. Sinadino solicita lui Krupenskii un amplu referat despre ultima ședință a Conferinței de la Paris, când a avut loc „duelul" dintre Bră-

---

[130] După unirea Basarabiei cu România, lista membrilor de onoare s-a extins, fiind incluși „Prim-președintele Curții de Justiție Erbiceanu, Președintele Curții de Justiție Panțulescu, Prim-procurorul Curții de Justiție Popovici, General-adiutantul Angelescu, Președintele Tribunalului Davidescu, Prim-procurorul Tribunalului Busilo, Presedintele Consiliului avocaților or. Chșinău Bolintineanu," precum și generalii Brosteanu, Vaitoainu, Istrati, Petrascu, Angelescu, Popovici și Marin-Ionescu. Ministru Delegat Halippa.

[131] Ministru Delegat Halippa.

[132] Ciorna Înaltului Manifest de abdicare, redactat de șeful Cancelariei diplomatice de pe lângă Marele Stat Major de la Moghiliov, N. A. Bazili, și el nobil basarabean, se păstrează în Arhiva Hoover.

[133] Cele 20 de scrisori ale lui P.V. Sinadino către A.N. Krupenskii la Paris, păstrare în arhiva personală a lui Krupenskii, sunt o dovadă în acest sens. Alexandr N. Krupenskii Papers, Box I Subject files, Folder Sinadino, Panteleimon, HIA.

tianu și Maklakoff pe chestiunea Basarabiei, și care au fost rezultatele acelei întruniri.[134] Fostul primar al Chișinăului adăuga, fără ocolișuri: „Înțelegeți bine cât de important este pentru cei din Basarabia să cunoască detaliile, mai ales atunci când acestea nu sunt favorabile României".[135]

Decizia de lichidare a Adunării Nobiliare din Basarabia era, de altfel, în concordanță cu planurile delegației române de la Conferința de Pace, care dorea să arate că noul regim este acceptat de populația provinciei care nu regretă ruperea de „Maica Rusia". Totodată, delegația basarabeană de la Paris, compusă din reprezentanții vechilor elite, pleda cu voce tare pentru o Rusie democratică, de aceea, demersul privind restabilirea Clubului Nobilimii rămânea camuflat, cel puțin temporar, pentru a nu fi învinuiți de dorințe de restaurare a monarhiei.

Administrația românească avea toate motivele să fie circumspectă în privință loialității vechilor elite basarabene, care se arătau tot mai dezamăgite, atât față de măsurile insuficiente ale autorităților de a-i restabili în drepturi pe foștii proprietari care și-au pierdut pământurile în urma „mișcărilor agrare" din 1917, cât și față de pierderea autonomiei Basarabiei după desființarea Sfatului Țării din noiembrie 1918. Într-adevăr, o parte din nobilimea basarabeană a început să fie activă în organizațiile emigranților „albi", care își propuneau restaurarea monarhiei în Rusia, iar lupta pentru conservarea simbolurilor imperiale în Basarabia juca un rol important în această agendă.

Pentru salvarea simbolurilor imperiale

După 1918, atunci când s-a ridicat problema distrugerii unor monumente edificatorare pentru perioada imperială, observațiile privind lipsa solidarității populației în acest sens erau încă valabile. Cei care se identificau cu valorile Rusiei semnalau faptul că distrugerea simbolurilor imperiale făcea parte din campania „de prigoană a tot ceea ce este rusesc, care în mod conștient se identifică cu bolșevismul". Mai mult decât atât, toate fărădelegile noii puteri erau camuflate în fața Europei sub pretextul că aceste lucruri se făceau în numele „cauzei naționale".[136] Reprezentanții noii elite regionale, care împărtășeau pă-

[134] Este vorba de ședința "Comisiei celor Cinci" în problema Basarabiei din 2 iulie 1919, în cadrul căreia reprezentanții Românei, precum și cel al Rusiei, au fost audiați în mod separat. Secret. Notes of the Meeting of the Heads of Delegations of the Five Powers held in Mr. Pichon's Room at the Quai d'Orsay, Paris, on Wednesday, July 2 1919, at 3.30 p.m., F.M. Records 15–29, May 14 – July 2 1919, vol. 2, American Commission to Negotiate Peace, 3–4. Despre ecoul audierilor la Paris și în alte capitale europene, dar și în Basarabia, vezi, Svetlana Suveica, *„Russkoe Delo"*, p. 32 și urm.

[135] Pantelimon V. Sinadino către Alexandr N. Krupenskii, Chișinău, 11 iulie 1919 (st.n.) (ru).

[136] Pantelimon V. Sinadino către Alexandr N. Krupenskii, Chișinău, 27 august 1919 (st.n.) (ru).

reri de stânga, considerau că simbolurile imperiale erau un obstacol în calea dezvoltării democratice a regiunii.

Un șir de documente din anii imediat postbelici semnalează faptul că monumentele ambilor țari ruși, situate pe principalul bulevard din Chișinău, au fost demolate de soldații români. Astfel, într-un raport despre relațiile româno-ruse, întocmit de Șeful Serviciului de spionaj din Odessa, se menționa că „monumentele împăraților Alexandru II și Alexandru I din Chișinău au fost date jos de pe piedestal cu funiile de către soldații români și vândute la fier uzat evreilor".[137] Un alt raport, din aprilie 1920, semnat de Șeful Secției recunoaștere al Cartierului General al Comandantului Forțelor Armate din Sudul Rusiei, Col. Melnițkii, menționa faptul că „la Chișinău, ca și în restul orașelor, au fost demolate toate monumentele rusești, iar cel al Împăratului Alexandru al II-lea din Chișinău a fost demontat public, fiindu-i aruncată pe gât o funie".[138] Mărturia deputatului Sfatului Țării Ion Păscăluță face lumină în acest caz: ambele monumente au fost distruse în seara zilei de 28 noiembrie/11 decembrie 1918, la inițiativa deputaților Sfatului Țării. Cu o seară înainte, în circumstanțe dubioase, aceștia și-au dat votul pentru renunțarea la autonomia ținutului, după care Sfatul Țării s-a autodizolvat. Conform lui Păscăluță, celebrarea evenimentului a continuat la un restaurant din Chișinău până a doua zi „cam pe la vreo 5 seara, de unde, în gloată, cu permisiunea generalului Văitoianu, s-au pornit către monumentele lui Alexandru I și Alexandru II, unde au fost aduse două camioane, cu instrumentar și funii. Tot acolo au terminat batjocura".[139]

La începutul lunii decembrie 1918, fostul Mareșalal al nobilimii basarabene, Aleksandr N. Krupenskii, a redactat în franceză o scrisoare adresată comandantului Corpului V de Armată, gen. Ion Cristea, în care protesta împotriva vandalizării monumentelor imperiale. Arătându-se recunoscător față de armata română pentru eliberarea Chișinăului de „ororile și infamiile bolșevicilor", Krupenskii nu a ezitat să sublinieze, totodată, avantajele schimbării statutului Basarabiei la 1812, care, prin integrarea în Imperiul rus, a fost salvată de ocupația turcească, regretând că nu a putut fi „eliberată" și cealaltă parte a Moldovei, din cauza invaziei lui Napoleon în Rusia.[140] Destinatarul era asigurat că basarabenii au apreciat extrem

[137] Russko-rumynskie otnosheniia, f.a. Alexandr N. Krupenskii Papers, Box II Subject file, 1918-1934, Folder Russia – relations with Rumania, f. 5, HIA.

[138] Zapiska po Bessarabskomu voprosu, 21 aprelia 1920. Alexandr N. Krupenskii Papers, Box I Correspondence, 1918-1935, Folder Armed Forces in South Russia, Volunteer Army, f. 13, HIA.

[139] V Komitet po spaseniiu Bessarabii, 27 noiabria 1918 g. Vasilii A. Maklakov Papers 1881-1956, Box 18 Subject file, Folder 18.2 Bessarabia. Protests against abuses by Romanian authorities, HIA.

[140] Monsieur le General, f.a. Vasilii Maklakov Papers, Box 17 Subject file, 1881-1956, Folder 39.7 Bessarabia. Correspondence – Krupenskii, 1918-1919, HIA.

de mult „toate avantajele incorporării în componența unui Stat, puterea căruia garanta o dezvoltare pașnică a unei regiuni fertile și bogate," iar drept semn de recunoștință, în centrul Chișinăului au fost înălțate monumentele celor doi împărați. Autorul spera din suflet că, „dacă Providența, hotărând soarta Basarabiei, a unit-o cu Regatul român," atunci acest lucru s-ar fi făcut doar „pentru bunăstarea sa și în favoarea prosperității sale." El nu avea nici un dubiu „că orice român loial va înțelege sentimentul de respectuoasă recunoștință a localnicilor acestei țări pentru cei doi monarhi ruși, care au făcut atâta bine fraților lor din Basarabia." În condițiile în care, chiar în timpul anarhiei bolșevice, „din voia Domnului", ambele monumente au rămas intacte, scandalos pentru Krupenskii apare faptul că ele au fost, totuși, demolate în timpul administrației române.

Autorul protestului considera că prin restaurarea acestor monumente la starea lor inițială, autoritățile române ar avea șansa de a câștiga respectul populației locale, de a-și ridica autoritatea morală și de a arăta un bun exemplu de păstrare vie a memoriei celor care au fost „binefăcătorii" ținutului înainte de 1918. Prin demonstrarea respectului față de cele două personalități istorice, guvernul român ar fi dat dovadă de noblețe și respect față de propriul trecut. În consecință, Regele și autoritățile României ar fi putut conta pe același sentiment de loialitate în viitor. Oficialul român era asigurat de faptul că scrisoarea exprima o opinie comună a locuitorilor orașului, care aveau un sentiment al demnității și nu puteau privi cu indiferență „acel spectacol lamentabil, în timpul căruia statuile erau făcute țăndări". În cazul în care autoritățile ar fi restabilit monumentele, în semn de respect pentru trecutul Basarabiei, gestul lor ar fi fost înalt apreciat de localnici.[141] Scrisoarea a rămas fără răspuns.

Stephen Graham, jurnalist britanic la *The Times,* care a vizitat Basarabia în toamna lui 1924,[142] observa că în centrul Chișinăului, în mijlocul unei piețe, pe un mare postament al unui monument demolat, se putea citi cu greu o inscripție pe jumătate distrusă. Pe o parte era scris „Basarabia recunoscătoare", pe cealaltă – „lui Alexandru Eliberatorul".[143] Pentru ziarist, „cuvintele „Basarabia recunoscătoa-

[141] Pe copia păstrată în arhiva sa personală, A. N. Krupenskii a adăugat cu creionul la final că, la data de 15 decembrie 1918, statuile continuau să se afle într-o stare degradantă. Monsieur le General, f.a. Vasilii Maklakov Papers, Box 17 Subject file, 1881-1956, Folder 39.7 Bessarabia. Correspondence – Krupenskii, 1918-1919, HIA.

[142] Despre călătoria lui Graham în Basarabia și scrierile pe marginea acesteia, vezi, Svetlana Suveică, ""… Însăși Anglia nu ar putea guverna un loc ca Basarabia": reflecții ale unui ziarist britanic despre Basarabia anului 1924," *Frontierele spațiului românesc în context European*, coord. S. Șipoș, M. Brie, F. Sfrengeu, I. Gumenîi (Oradea-Chișinău: Editura Universității de la Oreadea – Editura Cartdidact, 2008), 300-312.

[143] De menționat că, pentru a da efect narațiunii sale, ziaristul britanic a făcut o compilație de pe inscripțiile ambelor monumente. Astfel, sintagma „Basarabia recunoscătoare" era într-adevăr gra-

re" aveau un efect bizar, de parcă, brusc, Basarabia devenise nerecunoscătoare".[144] Graham ironiza că pe acea lespede românii planificau să scrie numele lui Woodrow Wilson, grație căruia hotarele țării s-au extins, fiind inclusă și Basarabia, dar, din moment ce SUA ezita să ratifice Tratatul de pace, pe acel loc urma să apară un monument al Regelui și al Reginei. Aceeași soartă au avut-o și monumentele din alte orașe basarabene, ridicate în perioada regimului țarist la Bolgrad și Akkerman.[145] Graham, care călătorise de-a lungul cordonului sanitar și în mai multe țări din Balcani, semnala faptul că în marea majoritate a statelor constituite după război populația avea o atitudine ingrată față de monumentele regimului imperial precedent: înlocuirea unui regim cu altul avea drept consecință distrugerea monumentelor, astfel încât memoria colectivă a comunității era ignorată. Graham își încheia meditația într-o cheie, care ulterior l-a consacrat pe Orwell: „Dacă comuniștii ar fi luat puterea în Anglia, galeria figurilor istorice britanice s-ar fi schimbat în mod dramatic".[146]

În 1930, ziarul de limbă rusă „Голос Бессарабии" scria că la 1918 autoritățile române au demolat monumentul înalt de cinci metri al monarhului rus, în timp ce liderul Partidului Liberal, Ion I. C. Brătianu, ar fi primit drept cadou de la primarul Chișinăului, Gherman Pântea, o tablă de marmură cu inscripția: „Царю-освободителю от благодарной Бессарабии", pe care Brătianu și-ar fi instalat-o în parcul conacului de la Florica, județul Argeș.[147]

Concluzii

Între anii 1914-1921, Chișinăul a urmat o traiectorie dificilă pe harta politică și mentală a Europei: de la o reședință gubernială la hotarul de vest al Imperiului rus a ajuns centrul administrativ al unei republici autonome în componența Federației Ruse, apoi capitală a unei republici independente, ca să devină apoi cen-

vată pe soclul monumentului țarului Alexandru I, opera lui Ximenes (Императору Александру Благословенному Благодарная Бессарабия). Dar inscripția considerată a-i fi dedicată "Lui Alexandru Eliberatorul" (To Alexander the Liberator) de fapt era „Царю-Освободителю Александру II" și era de pe celălalt monument, edificat în cinstea lui Alexandru al II-lea (1855-1881), zis și Eliberatorul, deoarece acesta i-a eliberat pe țărani, desființând iobăgia în Rusia la 1861. Între altele, Basarabia nu putea să-i fie recunoscătoare lui Alexandru al II-lea pentru eliberarea țăranilor, deoarece șerbia a fost desființată aici de Constantin Mavrocordat cu un secol mai devreme.

144 Stephen Graham, *Russia in Division* (London, McMillan & Co., 1925), 110-111.

145 Bunăoară, monumentul împărătesei Ekaterina la Akkerman, ridicat în 1900, a fost distrus în bucăți. Pe piedestal fusese plantat un cactus și cineva scrisese: "Something evil was once here". Graham, *Russia*, 111.

146 Ibidem.

147 Vladimir Tarnakin, Tatiana Soloviova, *Bessarabskie istorii. Istoriko-kraevedčeskie zhurnalistskie rassledovaniia* (Chișinău: Pontos, 2011), 237.

tru județean la hotarul de est al României Mari. Istoria orașului în acest segment temporal este și istoria comunității, edificiilor și instituțiilor sale. Acest moment a fost crucial pentru modul în care s-au confruntat și au „convieţuit" cele două sisteme politice – imperial și național.

Primul Război Mondial a reprezentat o perioadă de grele încercări pentru locuitorii Chișinăului, cu toate că orașul s-a aflat departe de linia frontului. Pe lângă dificultățile aprovizionării unui oraș cu o populație de peste o sută de mii de locuitori, cel mai greu au fost resimțite efectele instabilității politice. Destrămarea imensei armate ruse de pe Frontul românesc, bolșevizarea unităților militare, anarhia crescândă și jafurile în toată regiunea au crescut neîncrederea oamenilor în capacitățile autorităților locale să asigure ordinea elementară.

Grație faptului că în oraș se concentra majoritatea instituțiilor administrative, militare și culturale, Chișinăul a devenit nu numai centrul vieții politice, dar și un focar al influenței imperiale în regiune. În perioada tranziției de la imperiu la statul-națiune s-a creat un vid de putere pe care un grup al elitei locale, care a adus revoluția în regiune, a încercat să-l exploateze. În condițiile lipsei de securitate, a dezastrului economic și social, tentativele celor care s-au pomenit cu mâna pe putere și au încercat să planteze primii germeni ai statalității, s-au dovedit a fi stângace și fragile. Unirea Basarabiei cu România a asigurat salvarea de la bolșevism, întărind încrederea unei părți a populației în faptul că o democrație poate fi clădită, iar experiența fragilă a autonomiei în cadrul României poate fi consolidată. În acel moment, o parte a elitei regionale percepea viitorul Basarabiei alături de România, care se angajase să asigure cetățenilor săi respectarea libertăților democratice. Vor trebui însă să treacă ani buni pentru ca basarabenii să se identifice cu România; procesul integrării necesita investiții și efort constant. Alții sperau că, odată cu stârpirea bolșevismului, democrația va putea fi clădită și în Rusia.

Schimbarea regimului n-a fost, însă, una idilică. Au existat disensiuni între vechile elite și administrația centrală, soldate cu lichidarea unor instituții și românizarea aparatului administrativ local. În condițiile unor discuții aprinse privind statutul Basarabiei la Conferința de pace de la Paris, guvernul român a decis să recurgă la o ruptură radicală cu trecutul imperial al provinciei prin înlocuirea funcționarilor locali, vorbitori de limbă rusă, cu cei aduși din Vechiul Regat sau din alte provincii românești proaspăt alipite.

Cazul Chișinăului demonstrează că trecerea de la imperiu la statul-națiune este un proces anevoios și de durată. Pentru elita locală, formată în cadrul imperiului și pentru deservirea imperiului, căderea monarhiei a însemnat nu doar pierderea vechiului statut social și a bunăstării materiale inerente acestuia, dar și distrugerea culturii, valorilor și simbolicii imperiale, care constituiau elemente importante ale relației dintre centru și periferie. Colapsul Vechiului regim a însemnat pentru

acești oameni începutul unei lupte dificile pentru supraviețuire. Domeniile de confruntare dintre vechi și nou nu s-au limitat doar la aspectele materiale, ci s-au manifestat la un nivel superior, cel cultural. Astfel, au loc încercări disperate de a păstra monumentele celor doi împărați ruși ca „locuri ale memoriei", importante pentru memoria colectivă a acestor grupuri, precum și alte manifestări ale loialității față de trecutul imperial la nivel simbolic – de la conservarea și reproducerea vechilor denumiri ale străzilor, care trebuiau să creeze un anumit „confort topografic" pentru membrii grupului, până la eforturile de a păstra vie sfera publică de limba rusă (ziare, teatre, asociații) pe durata întregii perioade interbelice.

Rezumat

Între anii 1914 și 1921, populația Basarabiei a fost martoră, chiar dacă mai curând din spatele liniei frontului, a conflagrației mondiale, care a fost urmată de transformări politice majore care au detașat regiunea de Imperiul Rus, creând apoi anumite condiții pentru o scurtă perioadă de independență, pentru a alipi, în cele din urmă, această provincie la Regatul României Mari, în 1918. Istoria orașului Chișinău din această perioadă tumultuoasă este abordată – pentru prima dată – prin prisma sublinierii caracterului specific al acestei așezări urbane. Chișinăul apare astfel ca o localitate în care două sisteme politice aparent antagoniste, definite de modelul imperial și, respectiv, cel național, se confruntă reciproc, coexistând însă, în același timp, în diferite contexte. Autorii sunt interesați, în mod special, de traiectoriile personale, ale comunităților și instituțiilor legate de acest oraș. Ei reconstituie felul în care actorii locali s-au adaptat și au acceptat transformările politice, dar și modul în care aceștia și-au exercitat autonomia în propriile acțiuni și și-au impus propriile agende, adesea bazate pe necesități locale, de grup sau personale. Cazul Chișinăului este relevant pentru înțelegerea impactului major al tranziției și evoluțiilor politice de la nivel local. Acest studiu de caz arată că au existat diferiți actori locali, care, fără excepție, au făcut parte din acest proces de tranziție, în cadrul căruia și-au construit propria narațiune. În timp ce pentru unele grupuri politice sau sociale anul 1918 a însemnat un nou început, pentru altele acesta a devenit momentul unui vid politic absolut, din care se puteau extrage anumite avantaje. În același timp, pentru un alt – al treilea – grup, adică pentru majoritatea membrilor fostei elite imperiale, anul 1918 a însemnat începutul luptei pentru păstrarea loialității imperiale. Această noțiune includea, printre altele, instituțiile simbolice ale fostului imperiu, precum și anumite spații culturale și „locuri ale memoriei" specifice pentru experiența imperială.

Cuvinte-cheie: Chișinău; Basarabia; Imperiul Rus; România; Primul Război Mondial; periferie; provincie; transformări politice; viață cotidiană.